

PROSTOR

Metodická podpora

**pro práci s polarizujícími
tématy ve vzdělávání**

—

**Dopady polarizujících sporů
na dodržování lidských práv se
zaměřením na vybrané skupiny**

Racismus

PRO SPOR

Projekt Ochrana Lidských práv v POLarizovaném kontextu (OLIPOL)
je podpořen z Programu Lidská práva Norských fondů pod číslem
LP-HRMGSA-026. Projekt vzniká ve spolupráci Nesehnutí s Ústavem
politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

ÚSTAV POLITOLOGIE
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova

Grafická úprava a sazba písmy Kakao a Haffer:
Matěj Málek / www.stilltesting.cz

Obsah

Odkazy označené v textu symbolem jsou dostupné v rozcestníku na stránce prostorprospor.cz/metodiky/odkazy

2		Obsah
4	1	Úvod
10	2	Úvodní aktivity
12	2.1	Flower power / a
13	2.1	Flower power / b
14	2.2	Hodnoty
15	2.3	Dyády
16	2.4	Živé sochy
17	2.5	(Ne)rovnosti
18	2.6	Lidská práva
19	2.7	Škály
20	3	Tematické aktivity
23	3.3	O co jde ve sporech o „rasu“ a rasismus
28	4	Pracovní listy
29	4.3	Rasa a rasismus
31	4.3.1	Romští uprchlíci na hlaváku
33	4.3.2	Úrovně rasismu
35	4.3.3	Příklady stereotypních tvrzení o Romech
39	4.3.4	Základy nenásilné komunikace
42	5	Případové studie
43	5.3	Krise na hlaváku
48	6	Problematika a témata projektu
51	6.1	Polarizace a její dopady na lidská práva
59	6.4	Jak mluvíme o „rase“ a rasismu?
62	7	Slovník pojmů

1
úvod

Metodika, kterou čtete, je výstupem projektu Ochrana lidských práv v polarizovaném kontextu (OLiPol), realizovaného ve spolupráci Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a organizace NESEHNUTÍ. Na Ústavu politologie dlouhodobě probíhá výzkum problematiky polistopadového politického vývoje ve střední Evropě, který byl analyzován např. v publikaci *Central European Culture Wars: Beyond Post-Communism and Populism* (2021). Organizace NESEHNUTÍ se od svého vzniku zabývá ochranou lidských práv a vzděláváním bez předsudků. Metodika představuje ojedinělý pokus o spojení těchto oblastí zájmu na základě přímé aplikace sociálněvědního výzkumu do vzdělávacího materiálu. Jejím cílem je přispět k deeskalaci sporů a k jejich přenesení z polarizující do produktivní polohy.

Předmětem metodiky jsou dopady společenské polarizace na dodržování lidských práv. Vycházíme z přesvědčení, že polarizující spory eskalující kolem témat jako respekt k náboženské diverzitě, genderová rovnost nebo přijímání uprchlíků neústí v žádné uspokojivé řešení, protože jsou často jen zástupným problémem širších politických sporů, skupinových zájmů a společenských nerovností. Přesto je důležité k nim přistupovat se vši vážností — už jenom proto, že negativně dopadají na důstojnost a životní podmínky zejména těch skupin, které jsou v nějakém ohledu společensky znevýhodňovány, a dochází k porušování lidských práv jejich členů.

Lidská práva obecně v metodice chápeme optikou Listiny základních práv a svobod, která vymezuje základní principy soužití v demokratické společnosti a poskytuje každému člověku nezpochybnitelný standard ochrany jeho důstojnosti a práv. Jedná se o pravidla hry, o jejichž nutnosti nás učí historická zkušenost. To neznamená, že by jejich politický výklad byl neměnný. Neměl by však vést ke zhoršení současného stavu.

Od roku 2015 pozorujeme nárůst bagatelizace a relativizace lidských práv i u skupin, kde jsme se s tím tolik nesetkávali — od uprchlíků přes ženy až po lidi s nenormativní sexuální orientací a genderovou identitou. V tomto světle se zdá, že dochází k zásadní proměně vnímání lidských práv jakožto samozřejmého rámce politického a společenského života.

Jedním ze způsobů, jakým výše uvedenou změnu uchopit, je její zasazení do širšího pohybu od socioekonomicky definovaného politického konfliktu k tomu kulturnímu. Tzv. kulturní války pracují s představou politiky jako souboru střetů kolem určitých hodnot a norem, v nichž je obtížné dospívat ke kompromisním řešením. Posiluje se vnímání politiky způsobem, kdy vítězství jedné strany vždy znamená prohru druhé.

Nejpozději od tzv. uprchlické krize se šíří narativ o rozdělené společnosti vytvářející dojem, že česká společnost sestává ze dvou jasně ohraničených a vzájemně si oponujících skupin. V tomto pohledu se však ztrácí ze zřetelů dvě věci. Zaprvé, spíše než rozdělená, je společnost fragmentovaná. Téměř nikdy neexistují jen dvě skupiny s protikladnými postoji, ale spíše množství různých skupin s různými postoji. Zadruhé, dochází k přehlížení faktu, že za eskalaci sporů zpravidla stojí konkrétní aktéři s konkrétními zájmy, pro které předmět sporu může být spíše jen příležitostí k prosazení vlastní agendy než výrazem zájmu o daný předmět.

Představa o rozdělené společnosti značně zkresluje realitu, a právě proto bývá různými aktéry využívána k mobilizaci svých stoupenců. K tomu často používají taktiky vyvolávání pocitu až existenčního ohrožení („teď jde o všechno“) a jiných silných emocí. Emoce jsou samozřejmě neodmyslitelné od politiky. V případech polarizujících sporů jsou však jedním z důvodů, proč se v nich nedaří najít smysluplné řešení. Zároveň tím některé skutečně palčivé problémy české společnosti — nízké mzdy, nedůstojné pracovní podmínky, nízká sociální mobilita související s nastavením vzdělávacího systému, vysoká míra zadluženosti (exekuce), nedostupné bydlení, omezená adaptace na klimatické změny aj. — zůstávají nedotčeny. Naopak posilují negativní jevy, jako je rasismus, islamofobie nebo misogynie.

Předkládaná metodika reaguje na rozmach polarizujících sporů nabídnutím uceleného souboru aktivit vyučujícím na pedagogických fakultách, kteří je mohou využít při vzdělávání studujících zejména na oboru základy společenských věd. Aktivity usilují o rozvoj komplexního přemýšlení nad problémy, k čemuž využívají metody kritického myšlení a nenásilné komunikace, a jsou sestaveny na základě třífázového modelu učení E-U-R. Zvolené teoretické rámce a vzdělávací metody kombinují analýzu s pohybem a zážitkem, jakož i zvědomováním emoční stránky procesu učení. Témata, kolem nichž se vede polarizující spor, jsou tudíž prozkoumávány z racionálního, emočního a postojového hlediska.

Metodika nenabízí jednoduché řešení, ale umožňuje studujícím klást si otázky a zamýšlet se nad různými tématy nejen pomocí analýzy, ale také se k nim vztáhnout skrze svůj hodnotový rámec a vlastní pozici ve světě. Použité metody rozvíjí schopnost kritického myšlení, klíčové kompetence řešení problémů a citlivost a empatii vůči znevýhodněným skupinám.

Metody nenásilné komunikace pomáhají studujícím zvědomit si emoce, pojmenovat je a zároveň se vztáhnout k emocím a potřebám druhého. Porozumění vlastním emocím a potřebám, jakož i potřebám a emocím druhých,

pomáhá vytvářet prostor, ve kterém se mohou potkávat různé názory, včetně těch nesouhlasných, ale dialog mezi nimi je veden s respektem k druhým a férově. Smysluplný dialog přispívá k deeskalaci konfliktu a k hledání nových způsobů, jak dotčená témata lépe uchopit.

O metodice

Záměr

Záměrem metodiky je umožnit studujícím získat hlubší pochopení dynamik společenských konfliktů, přispět pomocí navrhovaných metod k deeskalaci polarizujících sporů souvisejících s představou o rozdělené společnosti a pomoci hledat taková řešení, která budou přispívat k rozvoji konstruktivního dialogu.

Metodika zároveň přináší aktivity, které umožňují rozvíjet aktivní naslouchání, pomáhají uvědomit si vlastní hodnoty a respektovat hodnoty druhých, vytvářet a uvědomovat si vlastní postoje, učit se empatii a obecně nenásilně komunikovat.

Aktivity jsou v metodice vztaheny ke třem tématům: šátkové aféře, ratifikaci Istanbulské úmluvy a přijímání uprchlíků z Ukrajiny. Získané poznatky ale mohou studující aplikovat také na další témata, kolem kterých mohou vznikat polarizační spory.

Konečně je součástí záměru metodiky poskytnout účastníkům a účastnicím nástroje a porozumění, které mohou využívat ve vlastní vzdělávací praxi.

Spory a témata

Spor o „islám“ přiblíží tzv. šátková aféra. V roce 2013 se dívka původem ze Somálska ohradila vůči zákazu nošení šátku na zdravotnické škole. Následně kvůli němu školu opustila, neboť byl tento zákaz v rozporu s praktikováním jejího náboženství. Do sporu se vložilo množství aktérů, včetně ombudsmanky, soudů a odpůrců islámu, a pokračoval až do roku 2019. Šátková aféra je v metodice využita k ozřejnění dynamiky eskalace sporu, ve kterém šlo o daleko více věcí než jen o islám, a k demonstrování toho, jak funguje othering, a jaké dopady může mít na zranitelné skupiny.

Spor o „gender“ přiblíží případ ratifikace Úmluvy Rady Evropy o prevenci a boji proti násilí na ženách a domácímu násilí (známé též jako Istanbulská úmluva), která byla českou vládou podepsána v roce 2016, a dosud nebyla ratifikována parlamentem. Přestože

účelem úmluvy bylo posílení ochrany obětí násilí, někteří aktéři ji využili k vyvolání odporu ke konceptu genderu, který tento dokument zmiňuje, a k převedení problému domácího násilí na konflikt liberálních a konzervativních hodnot. Tematická aktivita ozřejmuje dynamiku sporu a různorodost pojetí slova „gender“ a s ním spojenou komplexitu pozic, přičemž nabourává představu o společenské polarizaci.

Spor o „rasu“ a *rasismus* je demonstrován na přijímání uprchlíků z Ukrajiny v roce 2022. Tato zkušenost znovu poukázala na to, jak velký vliv má „rasa“ na poskytování rovného zacházení. Zatímco bílí Ukrajinci byli převážně přijímáni, ti nebílí se potýkali s různými formami diskriminace i násilí. Hlavním důvodem k tomu byly v Česku dlouhodobě existující protiromské předsudky a stereotypy. Nejednalo se však pouze o diskriminaci od jednotlivců, svou roli v tom sehrály také státní instituce a historicky utvářené strukturální formy znevýhodnění. Všechny tyto formy rasismu zapříčinily humanitární krizi na pražském hlavním nádraží. Na tomto tématu jsou tedy osvětleny různé úrovně rasismu, ukázány dopady polarizujících sporů na lidská práva konkrétních skupin a představeny postupy, jak polarizační spory nasměrovat ke konstruktivnímu dialogu.

Cílové skupiny

Metodika je určena hlavně vyučujícím na pedagogických fakultách vysokých škol, kteří ji mohou implementovat během výuky. Primární cílovou skupinou jsou studenti a studentky bakalářského a magisterského studia na pedagogických fakultách. Předpokládáme, že metodika bude využita především v případě studujících oboru základy společenských věd. Sekundární cílovou skupinou jsou studující středních škol, s nimiž budou ve své praxi pracovat studenti a studentky pedagogických fakult, kteří mohou aplikovat dané metody a postupy během vlastní praxe a výuky a dlouhodobě se k metodice vracet jako ke zdroji informací a inspirace pro vlastní praxi.

Metodika může být využita i na jiných vysokoškolských oborech a také v rámci neformálního vzdělávání. Metodika bude i po ukončení projektu OLiPol přístupná na stránkách Filozofické fakulty UK a NESEHNUTÍ. Bude představovat informační i praktické materiály pro všechny vzdělavatele a vzdělatelky, kteří chtějí vést skupiny k většímu porozumění společenským jevům, jako jsou kulturní války, strukturální nerovnosti nebo meziskupinové předsudky a stereotypy. Současně může být metodika pomoci při vytváření prostředí přívětivého pro konstruktivní řešení sporů a dialog.

Metody

Témata šátkové aféry, Istanbulské úmluvy a přijímání uprchlíků z Ukrajiny jsou v metodice zpracovány pomocí různých metod, které pomáhají prozkoumat témata a dlouhodobější společenské dynamiky v dané oblasti z více stran. Využíváme metod nenásilné komunikace a kritického myšlení v pojetí představeném programem Čtením a psaním ke kritickému myšlení (Reading and Writing for Critical Thinking). Na základě tohoto programu se v metodice opíráme o třířázový model učení E-U-R.

Stěžejní část aktivity se věnuje porozumění vybraným polarizujícím sporům a tématům. Následně je podrobí analýze v celospolečenském kontextu z hlediska dopadů na ohrožené skupiny a na společnost obecně. V průběhu této fáze vycházíme z analýz akademické části týmu projektu OLIPol (Ústav politologie, UK v Praze). Pomocí metod aktivního učení, které vycházejí z programu Čtením a psaním ke kritickému myšlení a pomocných otázek, vedeme studující k přemýšlení nad motivacemi a strategiemi různých aktérů, prozkoumáváme mocenskou dynamiku a snažíme se odhalit skryté mechanismy, které udržují společenské nerovnosti. Za stěžejní nástroj pro porozumění daným situacím a jejich širším souvislostem považujeme diskuzi a dobře kladené otázky, které podněcují studující k samostatnému myšlení a prohlubují porozumění příčinám a důsledkům zkoumaných jevů.

Považujeme za důležité pracovat s emoční stránkou námi uváděných témat a sporů a s tím, jak mohou na studující působit. Proto už v analytické části aktivit pracujeme s otázkami, které míří na prožívání aktérů a studujících, kteří tématem procházejí. Dále navazujeme teorií nenásilné komunikace, která propojuje naše emoční prožívání s potřebami a se strategiemi, jak tyto potřeby naplnit. Nenásilná komunikace směřuje k vytváření porozumění mezi lidmi a k hledání řešení přijatelných pro všechny zúčastněné. Postupy nenásilné komunikace původně vyvinul psycholog Marshall Rosenberg¹, následně byly rozpracovány teoretičkou a aktivistkou Miki Kashtan². Základ nenásilné komunikace spočívá ve specifickém zaměření pozornosti a přístupu k mezilidským interakcím i k sobě samému. Vychází z vědomí vzájemné

provázanosti (interdependence) a předpokladu, že všichni sdílíme stejné potřeby, přestože se často lišíme ve způsobech, kterými se je snažíme naplnit. Pomocí této teorie se zamýšlíme nad tím, jak vést dialog napříč různými skupinami s respektem k sobě a ostatním, tedy jak o náročných tématech mluvit s uznáním všech emocí a hledáním řešení, která zohlední hlubší příčiny problémů.

Jak používat metodické a doprovodné materiály

Metodika se věnuje vzdělávání v oblasti dopadů společenské polarizace na dodržování lidských práv se zaměřením na spory související s kategoriemi islámu, genderu a „rasy“ a rasismu. Každou kategorii ilustruje v metodice vybraná kauza z nedávné doby. Jak bylo uvedeno výše, v případě islámu se jedná o šátkovou aféru, v případě genderu o Istanbulskou úmluvu a v případě „rasy“ a rasismu o přijímání uprchlíků z Ukrajiny.

Metodika je koncipována tak, že v rámci jednoho vzdělávacího programu je vždy třeba předem vybrat jedno z uvedených témat, se kterým budete v programu pracovat. Ke každému z nich totiž existují speciální metodické materiály viz Tematické aktivity.

Jádro metodiky tvoří úvodní a tematické aktivity a pracovní listy, které jsou popsány v kapitolách 2 a 3. Dohromady tvoří vzdělávací program, o němž též hovoříme jako o uceleném programu. Zbývající kapitoly (4 až 6) prezentují doprovodné materiály, které rozšiřují vědomosti o tématech a souvisejících teoretických otázkách týkajících se společenské polarizace, lidských práv, islámu, genderu a „rasy“. Vyučujícím doporučujeme nastudovat si doprovodné materiály v rámci přípravy na realizaci uceleného programu. Umožní jim to lépe vést vlastní vzdělávání a reagovat na dotazy studujících. Jednotlivé materiály jsou podrobněji představeny v tabulce níže.

Časová dotace

Ucelený program je naplánován na 150 až 210 minut v závislosti na zvoleném tématu. Úspěšná realizace programu zároveň předpokládá i splnění domácí přípravy před samotným programem. Ucelený program je realizován ve čtyřech fázích: domácí příprava, evokace (30 až 60 minut), uvědomění (90 a 60 minut) a reflexe (10 minut). Jejich obsah je podrobněji popsán níže. V případě menší časové dotace vyhrazené pro

1 Přehled děl: *Nenásilná komunikace, Nenásilná komunikace a moc, Nenásilná komunikace v praxi, Nenásilná komunikace ve škole*, viz: <https://www.databazeknih.cz/autori/marshall-rosenberg-17476>

2 Česky prozatím vyšlo: *Svět nenásilí*, 2022 Alferia. Jiné nepřeložené tituly: *The Little Book of Courageous Living, Spinning Threads of Radical Aliveness: Transcending the Legacy of Separation in our Individual Lives*.

Metodické a doprovodné materiály

	Název	Charakteristika
Metodické materiály	Úvodní aktivity	Vyučující si vybírá jednu z 7 připravených aktivit, jejichž cílem je vytvoření otevřené a bezpečné atmosféry během vzdělávání.
	Tematické aktivity	Vyučující si vybírá jeden ze 3 sporů souvisejících s islámem, genderem a „rasou“, které jsou ilustrovány na tématech tzv. šátkové aféry, Istanbulské úmluvy, přijímání uprchlíků z Ukrajiny.
	Pracovní listy k tematickým aktivitám	Vyučující je použije jako podklad pro účastníky vzdělávacího programu. Každá tematická aktivita má jeden nebo více pracovních listů. Pracovní listy obsahují hyperlinky, proto je doporučujeme používat online.
Doprovodné materiály	Případové studie	Podklady pro praktickou přípravu vyučujících. Podrobněji je v nich popsán vývoj a okolnosti šátkové aféry, Istanbulské úmluvy a přijímání uprchlíků z Ukrajiny. Každé tematické aktivitě má jednu případovou studii.
	Úvod do problematiky společenské polarizace a chápání islámu, genderu a „rasy“ a rasismu	Podklady pro teoretickou přípravu vyučujících. Vyučující z nich čerpá jak obecné uvedení do problému polarizace, tak definice a rozbor klíčových pojmů. Po úvodním představení polarizace jako politického a společenského problému následuje vymezení významu pojmů islámu, genderu a „rasy“ a rasismu, jak jsou používány v politických sporech a v sociálněvědní teorii.
	Další podklady	Podklady pro další vzdělávání, které se týkají výše uvedených polarizujících sporů a témat v kontextu posledního desetiletí v Česku. Odkazy vedou na dokumenty na stránce projektu OliPOI.

realizaci metodického vzdělávání doporučujeme rozdělit program do dvou setkání, případně zkrátit jednotlivé aktivity. Úvodní aktivity lze zkrátit na 30 minut zkrácením diskuzí nebo vynecháním mezikroků. V případě zkrácení programu nemusí být dosaženo studijních cílů v plné výši.

Praktické provedení

Nastavení pravidel diskuze: Důležitým předpokladem úspěchu vzdělávacího programu je funkční diskuze. Proto jako první krok doporučujeme spolu se skupinou nastavit principy, na základě kterých budete během programu společně fungovat. Pro konstruktivní diskuzi doporučujeme dodržovat následující zásady:

- hlásit se ke slovu,
- nepřerušovat ostatní,
- mluvit vždy jen za sebe,
- neútočit na ostatní,
- rovnoměrně využívat prostor pro diskuzi, aby se mohli vyjádřit všichni.

Atmosféra ve skupině: Program se dotýká práce s hodnotami, postoji a emocemi, protože otevírá témata, která přímo ovlivňují lidské životy, ukazuje na nespravedlnosti a přináší citlivá témata, která se studujících mohou dotýkat i osobně. Je důležité, aby si lektorující programu byli tohoto aspektu vědomi a volili férový a nehodnotící přístup k odpovědím a postojům účastníků a účastnic. Pokud ve vás odpovědi studujících vyvolávají nesouhlas, a přitom se jedná o postoj, nikoliv o znalost, doporučujeme obrátit se na zbytek skupiny a snažit se o vyvolání diskuze a doptání se na důvody daného postoje. Mezi pomocné otázky pro reflexi jsou zařazeny takové, které se na emoce přímo doptávají, a pomáhají tak emoční stránku problému zvědomovat.

Domácí příprava je stěžejní pro úspěšnou realizaci programu a týká se vyučujících i studujících. Vyučujícím doporučujeme věnovat pozornost doprovodným materiálům (kapitoly 4, 5 a 6) ke zvolenému tématu a nastudovat popis tematické aktivity (2.2 Tematické aktivity), kde je uveden postup během programu, úkoly pro studující a pomocné otázky pro diskuzi. Studujícím je třeba před samotným programem zaslat materiály k samostudiu

a přípravě na vyučovací hodinu. Soupis pracovních listů a materiálů k samostudiu najdete v popisu každé tematické aktivity, včetně zadání domácí přípravy.

Třífázový model učení E-U-R respektuje mechanismy přirozeného učení — objevování, které lze popsat jako sled fází evokace, uvědomění a reflexe.

① **Evokace:** Tato fáze zahrnuje několik důležitých poznávacích aktivit. Studující si nejprve samostatně vybavuje, co již o tématu ví. Tak si z podvědomých a chaoticky uspořádaných znalostí sestaví vlastní vědomostní strukturu probíraného tématu, do níž může následně zařadit nová fakta. V této fázi pracujete s úvodními aktivitami (2.1 Úvodní aktivity). Nejprve si zvolte téma, se kterým chcete ve vzdělávacím programu pracovat. Aktivity k tématům najdete v části 2.2 Tematické aktivity. Podle zvoleného tématu si určete úvodní aktivitu pro evokační část tak, aby odpovídala velikosti skupiny, hloubce znalosti tématu a vašim preferencím. Zvolte vhodnou otázku nebo zadání pro úvodní aktivitu tak, aby odpovídala vámi zvolenému tématu a měla evokační charakter, tedy aby vzbuzovala zájem studujících a mapovala jejich povědomí o tématu.

Důležitým cílem evokace je navadit skupinu ke vzájemnému sdílení, naslouchání a aktivní účasti v další fázi programu. Proto jsou v této fázi vhodnější jednodušší otázky, které nevyžadují analýzy, ale míří spíše na zkušenosti, postoje nebo vnímání daného problému studujícími. Záměrem je zjistit, jak je téma ve skupině vnímáno, a vytvořit bezpečný prostor k tomu, aby zazněly různé hlasy, které nebudou hodnoceny.

② **Uvědomění:** Jedná se o fázi, ve které dochází k učení, expozici a fixaci nových teorií a konceptů. Klíčové je udržet zájem studujících vyvolaný během evokace a podporovat je při soustavném vyhodnocování, zda novým informacím rozumí, a jak souvisejí s těmi již osvojenými. Budování kognitivních mostů mezi starými a novými vědomostmi se děje na základě získávání nových informací, a to např. prostřednictvím kritického čtení textu či poslechu přednášky. Následné analyzování těchto informací pomocí zážitkových a dialogických metod pomáhá k zasažení nabyvaných znalostí do širšího kontextu. Díky práci ve dvojicích, skupinách nebo v celoskupinové diskuzi dochází ke sdílení znalostí, odkrývání nových perspektiv a hlubšímu pochopení tématu.

V této fázi programu pracujete s tematickými aktivitami (2.2 Tematické aktivity). Cílem je vnést

do povědomí studujících koncepty, teorie a termíny, které jim pomohou porozumět problému v celospolečenském kontextu a následně poskytnou prostor pro vlastní analýzu problémů z pohledu budoucích vyučujících. Každá tematická aktivita tudíž obsahuje teoretickou část (vědomostní) a analytickou část, která na ni navazuje.

V této fázi pracujete rovněž s pracovními listy, které slouží jako podklady pro studující. Doporučujeme předem tyto pracovní listy nastudovat a vytisknout v počtu uvedeném v popisu aktivity. Pracovní listy, které jsou určeny k domácí přípravě, je třeba včas studujícím zaslat. V popisu aktivit najdete také pomocné otázky, které mohou pomoci rozprout diskuzi nebo umožnit studujícím získat hlubší vhled do daného tématu a jeho porozumění. Otázky míří spíše na porozumění a postoje, proto nemají „správnou“ odpověď.

Ke každému tématu jsou pro vyučující připraveny doprovodné materiály k dostudování. Nastudování doporučených materiálů a podkladů pro vyučující považujeme za stěžejní součást přípravy právě této části programu.

③ **Reflexe:** Tato fáze proces učení uzavírá. Studující třídí, systematizují a upevňují si nové vědomosti, čímž dochází k přetváření původního vědomostního schématu. Hlavním cílem této fáze je, aby se studující naučili vyjadřovat myšlenky a získané informace vlastními slovy. Takto si nejlépe a nejtrvaleji naučené zapamatují. Dále je cílem podpoření výměny názorů mezi studujícími tím, že si navzájem sdělují, jak nové informace chápou, a jaké názory na tyto nové vědomosti mají.

Vhodným nástrojem k tomuto jsou pomocné otázky, které jsou navrženy pro každé téma zvlášť a které jsou uvedeny v diskuzní části tematických aktivit. Během reflexe zároveň dobíhá proces uvědomění a sebereflexe, který může ovlivnit průběh proces sdílení myšlenek a prožitků s ostatními účastníky a účastnicemi. Doporučujeme věnovat se celkové osobní reflexi i v poslední části každé tematické aktivity.

Budeme rádi, když vám metodika nebo její části poslouží při vzdělávacích aktivitách, nebo vás inspirují k další práci. Pokud byste se s námi chtěli podělit o zpětnou vazbu, vřele ji uvítáme — psát můžete na e-mail annad@nesehnuti.cz. Přejeme vám zajímavé čtení a mnoho dobrodružství při vaší práci. Těší nás, že máte odvahu se do těchto náročných témat pouštět.

2 Úvodní aktivity

V této části najdete sedm úvodních aktivit pro evokační část programu: Power flower, Hodnoty, Dyády, Živé sochy, (Ne)rovnosti, Lidská práva a Škály. Aktivit jsou nápomocné k přípravě prostoru pro práci s tématem, pomáhají zúčastněným uvědomit si a sdílet své vnímání tématu s ostatními a umožňují tak celé skupině získat přehled o tom, jak se ostatní k tématu staví. Každá aktivita má jinou časovou dotaci. Zvolit si tedy můžete takovou aktivitu, která vám bude vyhovovat nejen tematicky, ale i časově.

Cíle: Aktivit u studujících vzbudí zájem o téma, studující sdílejí své postoje a názory, uvědomí si, jak se sami k tématu vztahují, a jak se k němu vztahují ostatní.

2.1

Flower power / a

Anotace: Tato aktivita pomáhá nahlédnout do našich sociálních identit a zamyslet se mimo jiné nad tím, jak jsou provázané s naším mocenským postavením ve společnosti. Vyjmenováním veškerých svých sociálních rolí a s nimi spojených identit si studující uvědomí proměnlivost našeho společenského postavení v různých skupinách a zamyslí se nad tím, jak různé identity proměňují to, jak se v různých sociálních skupinách cítíme a jakou moc v nich máme.

Cíl: Studující si zvědomí vlastní pozice, identity a perspektivy a otevrou téma nerovností, privilegií a sociálně konstruované reality.

Čas: 60 min

Příprava: pracovní list Power flower podle počtu studujících, prostor připravený pro práci ve skupinách a následně na diskuzi v kruhu

① Individuální práce (10 min)

Studující obdrží pracovní list Power flower. Samostatně jej zpracují — vyznačí na lístcích květiny, kam se v rámci konkrétních kategorií řadí. Vnější okvětní lístky představují identitu, která je pro naši společnost dominantní (heterosexuální, muž, bílý, mluví česky, zdravý...). Do prázdných lístků doplní vlastní identity.

② Práce ve skupinkách (20 min)

Rozdělíme studující na skupiny po čtyřech. Studující ve skupinkách diskutují o svých květinách a sdílejí odpovědi na následující otázky:

- Který z lístků byl náročný a který naopak snadný? Proč?
- V kolika případech jste se zařadili do vnějších lístků? A v kolika do vnitřních?
- Jaký je vztah mezi vnějšími (privilegovanými) a vnitřními (neprivilegovanými) částmi květu?
- Jaké to je být v jedné z těchto skupin (vnější/vnitřní)?

③ Diskuze (30 min)

Uvedené kategorie v pracovním listu Power flower jsou sociálně konstruované identity. To znamená, že nejsou jednou provždy dané, ale mohou se měnit v průběhu našeho života a rovněž podle situací a prostředí, ve kterých se nacházíme (mění se tedy naše pozice mezi vnějším a vnitřním okvětním). V některých situacích a prostředích je náš status vyšší (například v roli učitele ve třídě), v jiných zase může být nižší (například studentka při obhajobě bakalářské práce před profesory). V obou situacích jde o nerovný status, který lze uchopit férově, ale také jej lze snadno využít ve vlastní prospěch.

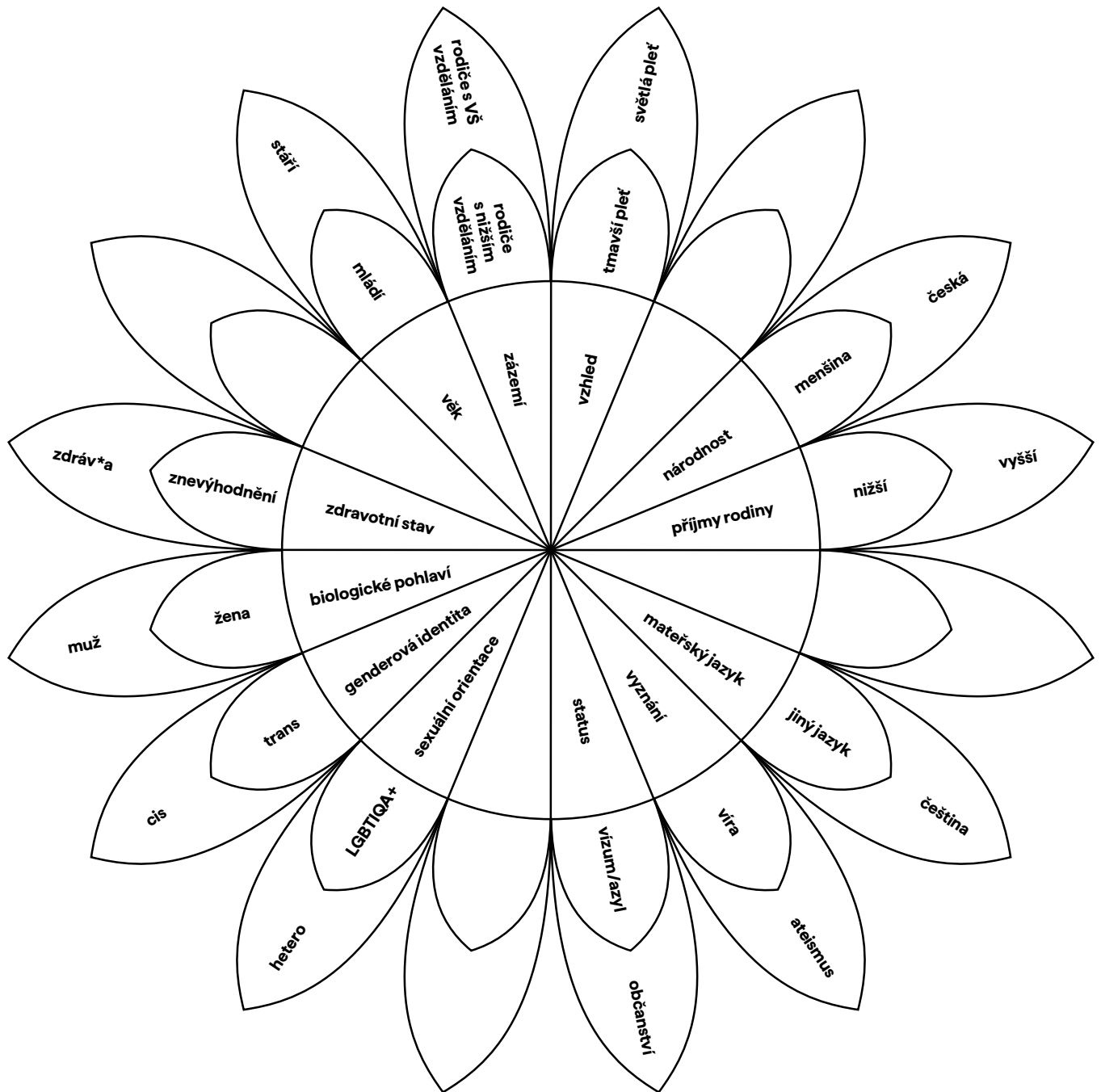
Sociálně konstruovanost identity neznámá, že by neměla reálný dopad na lidské životy. Je tomu právě naopak!

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Jak jste se při aktivitě cítili? Otevřete prostor i pro sdílení diskomfortu.
- Co ve vás vyvolává nejistotu a diskomfort?
- Jak nás ovlivňuje, když jsme v privilegované pozici? Jaký to může mít dopad na ostatní, kteří jsou v nižší pozici?
- Jaké to naopak je být v neprivilegované pozici? Jak se cítíme vůči těm, kteří jsou v privilegované pozici?
- Umíte si představit, v jaké situaci byste se mohli ocitnout převážně ve vnitřním kruhu lístků? Například v jiné zemi? Jaké by to bylo?
- Napadají vás situace, v nichž můžete svou privilegovanou pozici využít ve prospěch druhých (méně privilegovaných)?

2.1

Flower power / b

2.2

Hodnoty

Anotace: Tato aktivita pomáhá studujícím ujasnit si své hodnoty a uvědomit si, které hodnoty jsou pro ně důležitější než jiné. Studující zároveň zjistí, jaké hodnoty jsou důležité pro ostatní, a zda se v tom shodují, či nikoliv.

Cíl: Studující si zvědomí vlastní hodnoty, zjistí, jaké hodnoty jsou důležité pro ně samotné a pro ostatní a na čem se spolu shodnou, či neshodnou. Studující si vyzkouší, jaké to je vzdát se některých svých hodnot.

Čas: 60 min

Příprava: papíry podle počtu studujících

Rozdejte studujícím čisté papíry.

① **Individuální práce (5 min)**

Studující napíší 10 pro ně nejdůležitějších hodnot.

② **Individuální práce (5 min)**

Studující musí vyškrtnout pět hodnot, kterých jsou ochotni se vzdát, a ze zbylých pěti hodnot vyberou tři nejdůležitější.

③ **Práce ve skupině (15 min)**

Vytvořte skupiny o cca pěti lidech. Ve skupině se studující musí shodnout na třech nejdůležitějších hodnotách (stejných pro celou skupinu), o tomto výběru diskutují.

④ **Společná práce (15 min)**

Každá skupina představí své tři hodnoty a popíše, jaké pro ně bylo je vybírat.

⑤ **Diskuze (20 min)**

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Co jste se dozvěděli o svých hodnotách?
- Jaké to bylo vyškrtnout polovinu z nich?
- Jak jste hledali shodu?
- Jsou hodnoty univerzální? Všude stejné? Pokud ne, co jsou faktory, které je ovlivňují?
- Jak se vyrovnáváte s tím, když někdo blízký vyznává jiné hodnoty než vy?

2.3

Dyády

Anotace: Tato aktivita vychází z metod nenásilné komunikace a je určena pro trénování aktivního naslouchání a empatie ve dvojicích. Zároveň může sloužit i ke vzájemnému sdílení pocitů a myšlenek vztahujících se k vybranému tématu. Umožňuje ověřit, zda jsme dobře porozuměli druhému, a zda je dobře rozumět nám.

Cíl: Studující trénují aktivní naslouchání a soustředění se na to, co říká druhý, a zdržení se reakcí při vnímání druhého. Dále trénují vzájemné sdílení úvah nad položenou otázkou, ověřování vzájemného porozumění a navození pocitu důvěry.

Čas: 30 min

Příprava: Připravte prostor pro sezení v kruhu a vybranou otázku napište na tabuli/flipchart, aby ji studující měli po celou dobu na očích.

① Práce ve dvojicích (15 min)

Studující rozdělte do dvojic. Během předem určeného času (3 min) jeden ze dvojice mluví na zadané téma nebo odpovídá na položenou otázku (viz příklady níže). Nemusí mluvit celou dobu, může si chvíli vzít na rozmyšlení. Druhý z dvojice poslouchá a neodpovídá, ani nereaguje (verbálně) na to, co slyší. Po uplynutí stanoveného času naslouchající zformuluje vlastními slovy, co slyšel. První mluvčí zhodnotí, zda shrnutí odpovídá tomu, co sdílel, případně opraví nebo doplní to, co nezaznělo.

Poté si ve dvojici vymění role a jako první mluví ten, kdo poslouchal.

Příklady témat/otázek:

- Moje zkušenost s rasismem
- Proč muslimky nosí šátek?
- Co je islám? / Co je náboženství?
- Můj vztah k náboženství
- Jak rozumíš slovu gender?
- Proč se někdo necítí komfortně se svým genderem?
- Proč je mezi studujícími na pedagogické fakultě málo mužů?
- Proč chodí Romové do zvláštních škol?
- Kdo jsou to uprchlíci?

② Diskuze (15 min)

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Jaké to bylo pouze poslouchat a nesmět nic říct?
- Jaké to bylo, když jste zrcadlili, co řekl druhý?
- Podařilo se vám zachytit vše důležité?
- Co bylo jiné oproti běžné konverzaci? Jak reagujete v rozhovoru běžně?
- Jaké to bylo mluvit bez přerušování? Zažíváte to i v běžném životě?

2.4

Živé sochy

Anotace: Tato aktivita vychází z metody divadla utlačovaných, která je nástrojem iniciování společenských změn a společného hledání řešení problému. Aktivita pomáhá rozhybat se a ztvárnit daný obecný koncept do fyzické hmatatelné podoby, která slouží mimo jiné ke sjednocení představ a asociací k danému tématu či konceptu.

Cíl: Studující se uvolní, uchopí vybrané téma nebo problém skrze pohyb a obraz, naladí se na to, jak dané téma nebo problém vnímají ostatní, a vzájemně sdílejí představy o tomto tématu či problému.

Čas: 30 min

Příprava: Na jedné straně místnosti vytvořte jeviště (prázdný prostor) a na druhé straně místnosti hlediště (židle v půlkruhu). Napište jednotlivé termíny — koncepty, se kterými chcete pracovat, na papíry formátu A4, vždy jedno téma na jeden papír. Papír přeložte tak, aby text nebylo vidět.

Vyberte si tři nebo čtyři termíny — koncepty, se kterými chcete dále v programu pracovat. Instrukce demonstrujeme na příkladu tematické aktivity *O co jde ve sporech o „rasu“ a rasismus?* a pracujeme s termíny vztahujícími se k danému tématu, tj. rasismus, moc, privilegia.

Rozdělte studující do tří skupin. Připravte tři papíry formátu A4 a na každý zvlášť napište jeden z termínů, se kterými chcete pracovat: rasismus, moc, privilegia. Každá skupina si vylosuje jeden papír.

① Práce ve skupině (10 min)

V každé skupině studující promyslí, jak daný koncept — termín předvedou jako živou sochu. Živá socha musí být sestavená ze všech členů skupiny, musí být nehybná a vyjadřovat to, jak skupina termín chápe. Skupina připraví živou sochu pro diváky (ostatní skupiny).

② Společná práce (30 min)

Každá skupina představí svou živou sochu. Diváci mají za úkol poznat, co socha zobrazuje. Nechte diváky chvíli hádat a pak je na správnou odpověď navedte. Po odhalení názvu sochy diskutujte za pomoci následujících otázek:

- Jak na vás socha působí?
- Co vidíte?
- Jaké emoce ve vás socha vyvolává?
- Jaké asociace vás k tomu, co vidíte, napadají?
- Jak je mezi těmito třemi sochami vztah?
- Napadají vás situace, ve kterých jste se vy sami cítili podobně? Nebo kdy se tak cítil někdo jiný a vy jste toho byli svědkem?

③ Diskuze

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Jak se vám cvičení líbilo? Jak jste se cítili?
- Uvědomili jste si něco nového? Co?
- V čem se sochy podobaly? Proč?
- Jak spolu souvisí moc a rasismus?
- Jakou roli hrají privilegia v souvislosti s rasismem?
- Podle čeho poznáte, že dochází k rasistickému jednání?
- Proč je rasismus nebezpečný?

2.5

(Ne)rovnosti

Anotace: Tato zážitková aktivita je zaměřená na demonstraci nerovností a toho, jak mohou ovlivňovat společenskou diskuzi. Je to jednoduchá ukázka toho, jak naše postavení ve společnosti ovlivňuje, nakolik je náš hlas slyšet v celospolečenském měřítku.

Cíl: Studující hravou formou demonstrují, jak se výchozí nerovné podmínky odrážejí na postavení jednotlivých členů společnosti.

Čas: 40 min

Příprava: papíry formátu A4 podle počtů studujících, klasická třída / učební místnost s lavicemi nebo stoly v řadách za sebou

① Individuální práce (5 min)

Studující sedí v lavicích v řadách za sebou. Rozdejte studujícím papíry a požádejte je, aby napsali na papír jedno nejdůležitější pravidlo pro spolupráci v rámci skupiny během dnešního programu. Například „když chceme mluvit, hlásíme se“ atd.

② Individuální práce (5 min)

Do přední části místnosti umístěte prázdný koš nebo krabici. Studující zůstanou na svých místech, zmuchlají své papíry s pravidly a snaží se jimi trefit do koše. Pravidla, která se dostanou do koše, budou platit, ostatní ne.

③ Společná práce (10 min)

Vytáhněte papíry z koše, pravidla přečtete nahlas a zapište je na tabuli/flipchart. Oznamte studujícím, že platit budou jen ta pravidla, která jsou napsaná na tabuli/flipchartu, ostatní mají smůlu. Nechte studující, aby chvíli projevovali emoce a nesoulad, pak pokračujte v diskuzi.

④ Diskuze (20 min)

V rámci diskuze se nejdříve zaměřte na ošetření emocí:

- Jak se cítíte?
- Jaké to bylo, když jste se netrefili? Jak jste se cítili?
- Jak jste se cítili, když jste se trefili?

Potom se zaměřte na to, co hra demonstruje, a jakým způsobem se dají měnit podmínky tak, aby byly více férové:

- Jak to ovlivnilo vaši loajalitu k pravidlům?
- Co vám to připomíná? Souhlasíte s takovouto metaforou společenských nerovností?
- Jakým způsobem by se dala změnit pravidla tak, aby hra byla víc férová?
- Napadají vás podobné způsoby pro narovnávání společenských nerovností?

2.6

Lidská práva

Anotace: Tato aktivita je zaměřena na uvědomění si podstaty konceptu lidských práv, který vychází z toho, že všichni se rodíme jako sobě rovní, máme stejné potřeby a k našemu vývoji potřebujeme podobné podmínky. Univerzalita lidských práv tak garantuje důstojné zacházení s každým jednotlivcem.

Cíl: Studující si uvědomí podstatu konceptu lidských práv a jejich význam pro jednotlivce.

Čas: 60 min

Příprava: Připravte sezení v kruhu tak, aby všichni studující viděli na sebe navzájem a na tabuli/flipchart.

Napište na tabuli/flipchart slovo ČLOVĚK a nakreslete kruh nebo siluetu člověka.

① **Práce ve dvojicích (5 min)**

Studující rozdělte do dvojic. Ve dvojicích se studující baví o tom, jaké kvality a hodnoty se pojí s tímto pojmem (například inteligence, péče, kreativita...).

② **Společná práce (20 min)**

Vyzvěte dvojice, aby postupně sdílely, na co přišly. Odpovědi zapisujte na tabuli/flipchart dovnitř kruhu či siluety.

Až je kruh zaplněn, skupina brainstormuje, co člověk potřebuje k tomu, aby mohl své kvality a potenciál chránit a rozvíjet. Nápady zaznamenávejte mimo kruh či siluetu. Například: vzdělání, přátelství, zdravé jídlo, pobyt v přírodě, sport.

Spolu diskutujeme nad otázkami:

- Co znamená být člověkem?
- Jak se to liší od pouhého přežívání?
- Co člověk potřebuje k důstojnému životu a k tomu, aby mohl rozvíjet své kvality?
- Máme všichni stejné možnosti a přístup k zabezpečení těchto potřeb?
- Jaká je v tomto úloha lidských práv?

③ **Práce ve skupině (10 min)**

Rozdělte studující do 5 skupin. Každá skupina musí navrhnout 3 věci které se vyškrtnou z vnějšího seznamu. Seřadí je podle pořadí do by zrušili jako první a co jako poslední.

④ **Společná práce (10 min)**

Skupiny postupně navrhují věci k vyškrtnutí podle svého seznamu, každá skupina vždy navrhne jednu věc. Pokud se návrhy opakují, vyberou druhou nebo třetí věc. Ve výsledku se pak zruší pět věcí.

⑤ **Diskuze (15 min)**

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Jak kvalitní život můžeme žít pouze se zbylými právy?
- Máme v Česku všichni stejná práva?
- Které skupiny podle vás mají méně práv než jiné? Proč?
- Jaký vliv to má na životy konkrétních lidí? A na celou společnost?
- Proč nemají všichni lidé stejná práva?
- K čemu slouží koncept lidských práv? Z jakých hodnot vychází?
- Jak tento koncept ovlivňuje kvalitu vašeho života?
- Jaký dopad má dodržování tohoto konceptu na celou společnost?

2.7

Škály

Anotace: Tato aktivita je vhodná jako icebreaker pro skupinu, pro rozpo-
hybování a rychlé zjištění postojů
ve skupině. Během aktivity dochází
k uvědomění si širšího názorového
nebo postojového spektra, což
pomáhá překonávat černobílé
vidění světa a polaritu. Studující
navíc během aktivity mohou vidět,
jaké postoje zastávají ostatní, a zís-
kají tak přehled o tom, jak je dané
téma vnímáno ve skupině. Díky tomu
pak mohou být lépe připraveni
na diskuzi.

Cíl: Studující získají přehled o postojích nebo názorech ve skupině, naladí se na téma, překonají prvotní ostych se vyjadřovat.

Čas: 10–30 min (dle počtu položených otázek)

Příprava: V místnosti vytvořte prostor pro pomyslnou škálu — například prostor mezi dvěma protilehlými rohy. Rohy místnosti (póly škály) můžete označit, například ano/ne, hodně/málo. Připravte si otázky k tématu.

Studující se postaví doprostřed místnosti. Řekněte studujícím, ve kterém rohu se nachází který pól škály. Pokládejte připravené otázky. Studující na otázku odpoví tím způsobem, že se postaví na vybrané místo na škále mezi označenými póly. Po každé otázce se krátce zeptejte na důvody, proč stojí zrovna tam, kde stojí.

Příklady otázek:

- Mám/nemám problém říkat svůj názor před větší skupinou lidí.
- Téma genderu mě zajímá a diskutuji o něm s přáteli nebo v rámci studií.
- Myslím si, že domácí násilí je genderově podmíněné.
- Kolik muslimů znáte osobně?
- Kolik Romů znáte osobně?
- Myslím si, že nošení hidžábu je projevem útlaku žen.
- Jaká je míra rasismu v Česku?
- Jak často býváte svědky rasistického jednání vůči Romům?

3

*Tematické
aktivity*

V této části metodiky jsou zpracována tři témata: „rasa“ a rasismus, islamofobie a anti- genderová ideologie. Každé téma se opírá o případovou studii, která v rámci projektu vznikla. Témata jsou zpracována různými metodami pro práci se skupinou. Ke každému tématu jsou zpracovány pracovní listy a doprovodné texty, které doporučujeme předem nastudovat, abyste si ověřili své porozumění tématu.

Islamofobie

Islám se v roce 2015 stal prvním široce rozdělovacím tématem v Česku. I zde je třeba připustit, že diskriminace a upírání důstojnosti, útočiště či v našem příkladu práva na vzdělání začíná už u stereotypů. Jedním z přístupů ke sporům o islám je zabývat se tím, o co v eskalujících sporech jde, položit si otázku, o jaký „islám“ se přeme.

Anti-gender

Pojem „gender“ byl v posledních letech natolik problematizován, že se stal záminkou pro celou řadu diskriminujících postojů, politik a zraňujícího jednání. Většinou ale není vůbec jasné, o co se přeme. Cílem je poukázat na velmi rozdílné přístupy k „genderu“.

“Rasa” a rasismus

Zkušenost s příchodem uprchlíků z Ukrajiny znovu poukázala na to, jak velký vliv má „rasa“ na poskytování nebo odpírání rovného zacházení. Zatímco bílí Ukrajinci byli převážně přijímáni s otevřenou náručí, ti nebílí se potýkali s různými formami diskriminace a násilí. Přestože se s nimi dotýční nikdy nesetkali, v Česku dlouhodobě existující protiromské předsudky a stereotypy jim k takovému jednání poskytly vodítko. Nejednalo se však pouze o diskriminaci ze strany jednotlivců, svou roli sehrály také instituce a historicky utvářené strukturální formy znevýhodnění. Všechny tyto formy rasismu zapříčinily humanitární krizi na pražském hlavním nádraží.

3.3

O co jde ve sporech o „rasu“ a rasismus

Tato tematická aktivita je zaměřena na pochopení rasismu a jeho projevů na různých úrovních fungování společnosti: individuální, institucionální a strukturální. Aktivita rovněž přináší pomocné nástroje pro nenásilnou komunikaci a rozvoj dialogu, který může vést k pochopení možných příčin frustrace, jež se obrací proti Romům a projevuje reprodukováním stereotypních tvrzení. Přináší zamyšlení nad tím, jak různé formy rasismu ovlivňují život (nejen) Romů v Česku.

Cíl: Studující se seznámí s pojmy individuálního, institucionálního a strukturálního rasismu. Uvědomí si vztah mezi mocí, privilegií a rasismem. Seznámí se s komunikačními nástroji, které se mohou používat pro předcházení rasistickému jednání.

Čas: 120 min

Příprava: Před samotným výukovým programem zadejte studujícím k samostatnému nastudování text pracovní list Romští uprchlíci na hlaváku.

Vytiskněte pracovní listy Úrovně rasismu, Romští uprchlíci na hlaváku, Základy nenásilné komunikace a Příklady stereotypních tvrzení o Romech podle počtu studujících. Připravte si čisté papíry formátu A4 rovněž podle počtu studujících, a dále tři papíry s nápisy „INDIVIDUÁLNÍ“, „INSTITUCIONÁLNÍ“ a „STRUKTURÁLNÍ“.

Doporučujeme projít si slovník použitých pojmů na str. 62 a vypsát si pojmy, které mohou být studujícím neznámé nebo nejasné. Tyto pojmy můžete napsat na tabuli/flipchart nebo vytisknout.

Materiály pro vyučující:

- Případová studie Hlavák (str. 43)
- Jak nemluvit „rase“ a rasismu? (str. 59)
- Záleží na romských životech? Ukrajínští uprchlíci a naše rasová smlouva

① Domácí úkol

Individuální práce: Čtení textu s porozuměním **Seznámení se s kauzou Hlavák**

Studujícím zadejte k samostudiu pracovní list Romští uprchlíci na hlaváku: domácí příprava. Studující text přečtou metodou podvojného deníku. Prázdný papír rozdělí na dvě části. Do první části zapíše informace a myšlenky z textu, které je zaujaly nebo ke kterým mají otázky či komentáře. Na druhou polovinu papíru si zapíše vlastní komentáře, poznámky nebo otázky k daným úryvkům z textu.

Rovněž dohledají další informace k danému případu, jako jsou zprávy, články nebo rozhovory v médiích. Studující si donesou vytištěný pracovní list i své poznámky na hodinu, aby s nimi mohli dále pracovat.

② Evokace

Práce ve skupině **Icebreaker a naladění se na téma**

Zde doporučujeme zařadit jednu z úvodních aktivit, která slouží jako „icebreaker“ a pomáhá naladit skupinu na práci s tématem. Doporučujeme zařadit aktivitu Živé sochy, popsanou v kapitole Úvodní aktivity, kterou najdete na str. 16. Pokud potřebujete ušetřit čas, doporučujeme použít úvodní aktivitu Dyády a případně ji upravit tak, že se studující ve dvojicích krátce (5 min) pobaví na vámi zadané téma, například jaké projevy rasismu pozorují v Česku. Následuje společné sdílení odpovědí a myšlenek v celé skupině. Můžete použít také časově nejúspornější aktivitu Škály, která zabere jen málo času a naladí studující na dané téma.

③ Uvědomění

▶ ČÁST I (90 min)

① Společná práce: Romští uprchlíci na hlaváku (10 min) **Ověření porozumění textu z domácí přípravy**

Sedněte si spolu se studujícími do kruhu tak, aby na sebe všichni viděli. Zeptejte se studujících, zda

slyšeli o situaci romských uprchlíků na hlavním vlakovém nádraží v Praze, a pokud ano, odkud se o tomto případu dozvěděli. Vyzvěte studující, aby sdíleli své komentáře a otázky z domácí přípravy. Doptejte se i na to, co zjistili sami během vlastních rešerší. Nakonec se studujících zeptejte, jak na ně případ působí, a zda by takové jednání státu a úřadů mohlo být označeno za rasistické, případně proč ano/ne.

② Individuální práce: Úrovně rasismu (10 min)

Čtení textu a ověření porozumění teorii

Rozdejte studujícím pracovní list Úrovně rasismu (str. 29) a nechte je text samostatně přečíst. Zeptejte se, zda mají k textu nějaké otázky či komentáře. Odpovězte na případné otázky.

③ Skupinová práce: Umíme rozeznat projevy rasismu? (20 min)

Aplikace teoretických poznatků na konkrétní případ

V tomto cvičení se studující pokusí hledat projevy rasismu na třech úrovních. Do tří rohů místnosti rozmístíte papíry se třemi úrovněmi rasismu: individuální, institucionální a strukturální. Studující si vyberou úroveň, se kterou chtějí pracovat, a postaví se do příslušného rohu. Moderujte výběr tak, aby v každé skupině byl přibližně stejný počet lidí.

Skupiny použijí poskytnuté informace o případě Romští uprchlíci na hlaváku, ve kterých se pokusí najít projevy rasismu na úrovni, kterou si zvolili.

- Individuální úroveň se vztahuje k jednání jednotlivců.
- Institucionální úroveň se vztahuje k jednání institucí a k povaze systému, ve kterém k rasismu dochází.
- Strukturální úroveň se vztahuje k postavení Romů ve společnosti a jejich obrazu, který může přesahovat hranice jednoho státu.

Studující tyto projevy vypíší a nadále je analyzují pomocí níže uvedených otázek pro analýzu. Studující mohou používat i materiály z vlastní rešerše případu a zahrnout je do analýzy.

Na tabuli napište otázky pro analýzu:

- Co se stalo a kdo se situace účastnil (týká se účastníků na vaší úrovni)?
- Kdo má v dané situaci jakou moc?
- Kdo má v dané situaci jaká privilegia?

- V čem projevy rasismu spočívaly?
- O jakou úroveň rasismu se jednalo? Jaké rasistické předsudky identifikujete?
- Jaký mělo toto jednání dopad na romské uprchlíky? Mělo to nějaký dopad na Čechy romského původu?
- Kdo mohl situaci ovlivnit tak, aby nedocházelo k rasistickému jednání? Byla dodržována lidská práva?

④ Společná práce: Úrovně rasismu (30 min)

Prezentace analýz, společná diskuze a reflexe

Skupiny postupně představí své analýzy ostatním. Studující pokládají ke každé analýze otázky a komentáře. Studující i lektorující o nich společně diskutují, porovnávají, v čem se shodují a v čem se liší. Zamýšlí se nad tím, která úroveň jak ovlivňuje ostatní úrovně a jaký je mezi nimi vztah, porovnají i dopad jednotlivých úrovní rasismu na Romy.

V závěrečné části diskuze se věnujte reflexi získaných poznatků a dovedností. Obráťte pozornost studujících na to, jaké dopady má rasismus na Romy v Česku a na celou českou společnost. Otevřete i otázku, jaké jsou možné cesty k překonávání rasismu, a co naopak může situaci spíše eskalovat. Například pokud označíte někoho za rasistu či rasistku, jaká bude jejich reakce? Pravděpodobně se bude bránit a jakýkoliv dialog to znemožní. Je proto důležité vědět, že i zdroje individuálního rasismu můžeme hledat v jeho strukturální povaze, předsudcích a v neznalosti. Nevědomé rasistické chování však způsobuje přetrvávání mocenského uspořádání ve světě, ve kterém figuruje nadřazenost a podřadnost na základě vnějších rysů. Toto uspořádání způsobuje trvalou segregaci Romů a nemožnost pro ně životní podmínky narovnat.

Pomocné otázky pro diskuzi a reflexi první části :

- Proč rasismus ve společnosti přetrvává?
- Jak jsou jednotlivé úrovně rasismu mezi sebou propojené?
- Na základě čeho můžeme poznat rasismus?
- Proč se často nevědomě dopouštíme rasistického chování?
- Kterou úroveň rasistického jednání považujete za nejzávažnější? Proč?
- Proč jsou projevy rasismu nebezpečné?
- Co s tím můžeme dělat? Co naopak nedělat?

⑤ Práce ve skupině: Živé sochy (20 min) Zpracování tématu rasismu na emoční úrovni

Poskytněte studujícím prostor zpracovat náročné téma rasismu dramatickým způsobem. Studující zůstanou ve skupinách, ve kterých analyzovali případ Romští uprchlíci na hlaváku. Každá skupina vymyslí a předvede živou sochu na téma: **NE RASISMU!**

Studující mají na vymyšlení 10 min, poté své sochy předvedou všichni najednou. Prohlédněte si sochy, doptávejte se na význam a detaily, diskutujte o sochách spolu se studujícími.

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Co vidíte? Co vás k tomu napadá?
- Jaké vnímáte v sochách emoce? Proč?
- Jaké jsou vaše způsoby, jak se s rasismem vypořádat?

Posadte se opět do kruhu a zeptejte se studujících, jak se teď cítí a s čím odchází.

▶ ČÁST II (50 min)

⑥ Společná práce: Základy nenásilné komunikace (15 min)

Představení základů nenásilné komunikace jako nástroje pro osobní reflexi a diskuzi

Jedním z rysů rasismu je stereotypizace a zobecnění určité charakteristiky, včetně typu chování, na celou skupinu. Pomoci může vědomý přístup k lidem jako k jednotlivcům a snaha o porozumění motivacím vlastním i ostatních lidí. Jeden z přístupů, o který je možné se pokusit, se nazývá nenásilná komunikace. Tou se nyní budeme zabývat.

Rozdejte studujícím pracovní list Základy nenásilné komunikace, aby se s tímto konceptem seznámili. Zeptejte se studujících, jak tuto metodu vnímají, a zda je jim metoda nenásilné komunikace srozumitelná. Odpovězte na případné otázky.

⑦ Skupinová práce: Nenásilná komunikace a stereotypy (35 min)

Applikace metody nenásilné komunikace (NVC)

Rozdělte studující do skupin po čtyřech až pěti lidech a každé skupině dejte první část pracovního listu Příklady stereotypních tvrzení o Romech. Studující se pokusí přepsat tvrzení do nenásilné podoby dle principů nenásilné komunikace a zamyslí se nad

strukturálními a institucionálními příčinami daných jevů či tvrzení.

Skupiny si pak posílají své pracovní listy dál ve směru hodinových ručiček tak, aby každá měla pracovní list, který vypracovala jiná skupina. Studující porovnávají své odpovědi s odpověďmi jiné skupiny. Znovu posunou pracovní listy další skupině tak, aby se postupně seznámily s prací všech ostatních skupin.

Až se skupiny seznámí s odpověďmi ostatních, otevřete prostor pro diskuzi o odpovědích. Společně reflektujte, v čem se odpovědi a vysvětlení zásadně liší a proč. V čem se naopak shodují? Nechte studujícím prostor spolu o různých variantách diskutovat. Diskuzi moderujte tak, aby byla vyvážená a respektující, doptávejte se studujících na důvody jejich odpovědí.

Nakonec studujícím rozdejte druhou část pracovního listu Příklady stereotypních tvrzení o Romech a nechte studující v původních skupinách porovnat své odpovědi s navrženým řešením z pracovního listu. Diskutujte o nich v celé skupině. Využít můžete následující pomocné otázky, nebo můžete pokládat své vlastní:

- Co vás překvapilo, nebo co jste vnímali jinak? Proč?
- Dává vám smysl vysvětlení uvedené v druhé části pracovního listu? Proč ano/ne?
- Vyvolává ve vás téma rasismu emoce? Jaké?
- Jaké emoce může vyvolávat u lidí s jinou barvou kůže?
- Jak můžeme o problémech spojených s chudobou a segregací mluvit bez rasistických předpokladů?
- Jak můžeme překonávat individuální, institucionální a strukturální rasismus na úrovni komunikace?

④ Reflexe (10 min)

V závěrečné diskuzi položte studujícím následující dvě otázky a nechte je jednoho po druhém (v kolečku) odpovědět:

- Co bylo pro vás nejdůležitější a co si s sebou odnášíte?
- Jak byste váš prožitek popsali svými slovy a ve zkratce vašim blízkým nebo kamarádům?

4

Pracovní
listy

4.3
Rasa
a rasisimus

4.3.1

Romští uprchlíci na hlaváku

Přečtěte si níže uvedený text metodou podvojného deníku. Rozdělte prázdný papír na dvě části. Do první запиšte informace a myšlenky z textu, které vás zaujaly, nebo ke kterým máte otázky či komentáře. Na druhou polovinu papíru si запиšte své komentáře, poznámky nebo otázky ke konkrétním úryvkům textu. Dohledejte další informace ke zmiňovanému případu, jako jsou zprávy, články nebo rozhovory v médiích.

Takzvaná humanitární krize na hlavním nádraží v Praze odkazuje k selhání státu v zajištění adekvátního ubytování převážně romským ženám a dětem prchajícím z Ukrajiny před ruskou agresí v první polovině roku 2022. V důsledku toho se jich až několik set denně zdržovalo během dubna a května v budově hlavního nádraží v Praze, kde nocovali v provizorních podmínkách — někteří na zemi — a neměli zajištěno dostatečné hygienické zázemí a stravování.

Ke shromáždění romských Ukrajinců na hlavním nádraží vedly podle informací z médií především tyto důvody:

- ① anezajištění ubytování těm, kteří až 10 dní čekali na vyřízení žádosti o udělení dočasné ochrany,
- ② prověřování, zda žadatelé o udělení dočasné ochrany skutečně vstoupili do schengenského prostoru z Ukrajiny, což byla podmínka pro podání žádosti o udělení dočasné ochrany — toto prověřování se podle svědectví soustřeďovalo jen na ty, kteří byli prověřovateli vnímáni jako Romové,

- ③ neposkytnutí náhradního ubytování v případě těch uprchlíků, kteří odešli ze státem přiděleného ubytování, např. z mimopražských detenčních zařízení, z důvodu obav o vlastní bezpečnost,
- ④ držení tzv. dvojího občanství, pro které český stát odmítal udělit dočasnou ochranu těm žadatelům z Ukrajiny, kteří byli současně občany některé jiné země Evropské unie s odůvodněním, že pomoc mají hledat nikoli v Česku, ale právě v této zemi.

Zkušenosti romských a neromských Ukrajinců ilustrují, jakými způsoby se kategorie „rasy“ nadále podílí na nerovném uspořádávání vztahů mezi různými společenskými skupinami — v tom, kdo má jaké šance a jaké možnosti uspokojovat své potřeby a naplňovat své ambice. Zatímco bílí Ukrajinci byli převážně dobře přijímáni, u těch nebílých převažoval spíše nezájem o jejich problémy, až odpor vůči jejich přítomnosti na českém území.

Pro porozumění selhání státu v zajištění stejného zacházení je důležitý širší politický a společenský kontext.

Různé formy nepřátelství vůči romským uprchlíkům se v různých podobách objevovaly už od března 2022. V médiích byly zmiňovány případy dobrovolníků odmítajících pomoci romským Ukrajincům na slovensko-ukrajinských hranicích, diskriminace při hledání ubytování nebo ve veřejné dopravě či fyzická napadení. Ačkoliv se s těmito jedinci nikdy nesetkali, chovali se k nim nepřátelsky na základě obrazu, který si o nich vytvořili v rámci socializace v české společnosti, a který je poznamenán protiromskými předsudky a stereotypy.

Vláda na nedostupnost bydlení pro romské Ukrajince záhy reagovala vytvořením programu pomoci zvláště zranitelným osobám a skupinám osob z důvodu odlišného sociokulturního prostředí vstoupivším na území České republiky v souvislosti s bezpečnostní situací na Ukrajině.

Snaha o zajištění bydlení, realizovaná Ministerstvem vnitra a Správou uprchlických zařízení, narážela na odpor některých regionálních politiků a části veřejnosti. Podle svých slov se obávali, že nově příchozí nějak starousedlíkům ublíží. Případně se hájili tím, že svých problémů už mají dost, a lokality vybrané k umístění uprchlíků jsou k sociálnímu začlenění nevhodné. Část politiků pak přímo zpochybňovala, že se jedná o „pravé“ uprchlíky, s poukazem na jejich údajnou „sociální turistiku“. Tím měli na mysli, že do Česka přišli především proto, aby čerpali humanitární dávku ve výši 5 000 Kč.

Stát systematicky nezjišťoval, proč a odkud přesně Ukrajinci přijíždějí, jestli v Česku zůstávají nebo co s poskytnutou pomocí dělají. Tak se začalo dít teprve se zaregistrováním většího množství Romů mezi uprchlíky. V tu chvíli byly aktivovány letité protiromské předsudky, spočívající mimo jiné na stereotypu Romů coby vychytalých podvodníků obohacujících se na bílé většině. V posledních desetiletích se tento stereotyp promítl do tvrzení o údajném „zneužívání sociálních dávek“.

Tento stereotyp, a na něm spočívající předsudky, nakonec nejspíš stály za rozhodnutím vlády i opozice přijmout novelu zákona upravujícího pomoc ukrajinským uprchlíkům, která tuto pomoc omezila, a to včetně zrušení humanitární dávky. Jinými slovy, obviňování Romů ze „sociální turistiky“ nakonec znamenalo omezení pomoci všem uprchlíkům z Ukrajiny.

Samotnou krizi na pražském hlavním nádraží se nepodařilo uspokojivě vyřešit. Nepomohlo k tomu ani zřízení stanového tábora, které bylo ostatně motivováno především nabídnutím ubytování pro ty uprchlíky, kteří již vstoupili do systému pomoci — takových však na nádraží byla menšina. Mimochodem, se scénářem budování stanových táborů počítala vládní strategie až od mnohem většího počtu příchozích, než jaký v té době byl. Počet prchajících romských Ukrajinců byl přitom odhadován

na max. 2 000 osob. Přesto stát nezvládl těmto lidem vhodné ubytování zajistit.

Neméně zajímavý osud měl politiky a médií často tematizovaný příběh o tom, že příčina krize na pražském hlavním nádraží tkví především v problému dvojího občanství. Dobrovolníci přítomní na hlavním nádraží již v té době upozorňovali, že důvody jsou mnohem širší (viz výše). Šetření PAQ Research pak ukázalo, že dvojím občanstvím disponovala jen velmi malá část dotázaných romských Ukrajinců.

Krizi ukončilo až rozhodnutí omezit na nádraží poskytované sociální služby. Část uprchlíků putovala do stanového tábora, ostatní odjeli pryč, a to buď dál na západ, anebo se vrátili na Ukrajinu, případně do jiných středovýchodních zemí Evropské unie.

V případě ne/přijímání romských Ukrajinců nedošlo k eskalaci konfliktu a společenské polarizaci, jaké jsme byli svědky například v šátkové aféře. Přesto k určité politické mobilizaci docházelo. Týkalo se to nejen již zmíněného sporu státních orgánů s krajskou a obecní politickou reprezentací o umístění romských uprchlíků na jejich území. Ke kritice se připojil také předseda SPD Tomio Okamura, který se snažil romské Ukrajince rámovat jako „nepřízpusobivé migranty“ v rámci projednávání zákona „Lex Ukrajina II“. Ten nakonec jeho poslanci podpořili, protože podle Okamury zaváděl lepší úpravu, než jaká byla do té doby. Dosavadní stav shrnul tak, že vláda vytvořila „nejlepší migrační bankomat v Evropě za peníze občanů“. Okamurova argumentace ztlačila navazovala na dřívější útočení na Romy a uprchlíky ze Sýrie, Afghánistánu a dalších zemí.

Zároveň se konaly demonstrace proti nečinnosti státu v odstranění diskriminace romských Ukrajinců, a dokonce bylo podáno trestní oznámení na ministra vnitra pro nepřekážení trestného činu a zbavení osobní svobody. Vládu pro diskriminování romských uprchlíků z Ukrajiny kritizovala také komisařka Rady Evropy pro lidská práva Dunja Mijatović.

4.3.2

Úrovně rasismu

Přečtěte si samostatně následující text a podtrhněte klíčové poznatky a informace, které pro vás byly nové.

Rasismus můžeme chápat jako systém nadvlády jedné skupiny nad druhou, k jehož ospravedlnění jsou používány argumenty o nepřekonatelné nerovnosti mezi oběma skupinami. V souvislosti s evropským kolonialismem převážil rasismus, který považuje bílou „rasu“ za nadřazenou jiným „rasám“, což jí umožňuje čerpat různé výhody na úkor těch podřízených. Evropská koncepce „rasy“ typicky odkazuje k vybraným tělesným rysům, jako je barva kůže, typ vlasů nebo nosu, které se promítají do kultury dotyčných skupin. Mezi tělem a jedním byl z hlediska rasismu vždy úzký vztah. Jak kdo vypadá bylo využíváno k vysvětlování a předvídání jeho chování.

Toto biologické, ačkoliv vždy s kulturou svázané, pojetí zastírá skutečnost, že „rasa“ není přirozenou daností, ale lidským výtvořem. To lze doložit například tím, že nikdy nedošlo ke shodě nad konkrétním počtem údajně existujících „rasových“ skupin. Různí lidé se v různém čase a na různých místech snažili dokázat existenci tří až padesáti různých „ras“. Některé skupiny považované za nebílé se bílými staly (Irové, Italové či Slované v USA), nebo naopak byly z bílé kategorie vyloučeny (Židé za nacistického Německa). Klasifikace různých lidských skupin nikdy nebyla prvořadým smyslem vynalezení kategorie „rasy“. Jejím účelem bylo vytvoření nerovného mocenského vztahu mezi nimi. Lidé jsou „rasizováni“ do skupin, a na tomto základě jsou rozděleny jejich pozice ve společenské hierarchii. Barva kůže neodkazuje ani tak k vlastnímu vzhledu některých lidí (kdo z nás je opravdu bílý jako bílá stěna?), jako spíše k metafoře mocenského postavení.

Pro lepší pochopení toho, jak rasistický systém funguje, je vhodné rozlišit tři úrovně:

- ① **Individuální rasismus** odpovídá patrně nejrozšířenějšímu chápání rasismu. Jedná se o diskriminační jednání, které vyplývá z předsudků, tj. negativního postoje vůči lidem na základě jejich členství v určité společenské skupině, o které má nositel tohoto postoje zkreslené a zavádějící informace. O takových informacích hovoříme jako o stereotypech. Předsudky a stereotypy mohou být výsledkem osobní zkušenosti s určitými lidmi, která byla nesprávně zobecněna na celou skupinu. Většinou však takové zkušenosti předchází; předsudky a stereotypy si osvojujeme v rámci běžné socializace, přejímáme je od rodičů, přátel, z médií atd., a to často neuvědomovaně. Interpersonální rasismus se může projevovat různými způsoby, od násilného jednání (fyzické a slovní útoky, zesměšňování) a odmítnutí poskytnout nějakou službu (nepřijetí do práce, nepřijetí žádosti na úřadu, neobsloužení v baru) po zaujímání paternalistického přístupu (zacházení jako s dítětem, ponižující poučování) či cílené vyhýbání se kontaktu s členem rasizované skupiny (odstěhování se ze čtvrti, přehlášení dětí do jiné školy, přechod na druhou stranu ulice...).
- ② **Institucionální rasismus** je věcí politik, zákonů a administrativních opatření, které nerovně dopadají na různě rasizované skupiny. Samozřejmě i v tomto případě jsou politiky, zákony a opatření v konečném

důsledku dílem jednotlivých osob, nicméně jejich institucionalizovaná povaha z nich dělá něco víc. Zásadní je, že instituce mohou diskriminovat na základě „rasy“ přímo i nepřímo. Přímá diskriminace je definována předsudečným úmyslem; činnost institucí přímo sleduje zvýhodnění jedné skupiny na úkor druhé. Naproti tomu nepřímá diskriminace není nutně úmyslná. K tomu, abychom nějakou praxi označili za rasistickou, stačí „pouhé“ odhalení nerovnoměrných dopadů, které pomáhají upevňovat nerovné mocenské vztahy mezi rasizovanými skupinami. Činnost institucí (vlády, ministerstva, Správy uprchlických zařízení, policie atd.) lze tedy považovat za rasistickou tehdy, pokud ve výsledku zvýhodňuje jednu skupinu na úkor druhé. Jako příklad nepřímé institucionální diskriminace lze uvést policejní praxi, kdy jsou častěji kontrolováni a zastavováni příslušníci jedné skupiny než druhé. Jiným opatřením může být požadavek, aby zaměstnanci nenesili na hlavě pokrývku hlavy, což znevýhodňuje například Sikhy nebo Židy. Nerovně může dopadat také požadavek pronajímatelů týkající se počtu dětí, které lze v jimi pronajímaném bytě ubytovat, pokud některé skupiny mají průměrně větší počet dětí než jiné. Na druhé straně, pokud praktiky směřují k odstranění „rasového“ zvýhodnění jedné skupiny na úkor druhé, o rasismu zde mluvit nelze. Rasistickou taková činnost není tehdy, má-li zvýhodnění jedné skupiny na úkor druhých odstranit. Záleží na tom, zda praktiky rasistický systém podporují, nebo jej naopak nabourávají.

- ③ **Strukturální rasismus** bývá někdy zaměňován s institucionálním rasismem, protože oba shodně ukazují za horizont kontaktu dvou jedinců z různě rasizovaných skupin. Hlavní rozdíl můžeme spatřovat v tom, že ve strukturálním rasismu již nejde ani tak o fungování určitých institucí, jako spíše o nerovné rozdělení zdrojů a příležitostí mezi různými společenskými skupinami. Strukturou, o kterou se ve strukturálním rasismu jedná, je tedy společenská struktura. Jde o to, kdo v ní zaujímá jakou pozici, a jak se to projevuje v jeho přístupu ke zdrojům a životním šancím. Je-li společnost uspořádána tak, že některá rasizovaná skupina má k dispozici více zdrojů a příležitostí oproti jiné rasizované skupině, hovoříme o strukturálním rasismu. Například u evropských Romů je zdokumentováno jejich znevýhodnění v oblasti příjmu a majetku, vzdělání, přístupu k bydlení, zdraví a zkušeností s diskriminací a předsudečnými útoky. To znamená, že pokud se narodíte do romské rodiny,

již tento samotný fakt zvyšuje pravděpodobnost, že vaši rodiče budou vydělávat méně než průměrní neromští rodiče, že vaše domácnost bude mít menší majetek než průměrná neromská domácnost atd. Jedná se o rozdíly statistické, které určují, s jak velkým znevýhodněním se kdo bude potýkat na základě příslušnosti k určité rasizované skupině. Kde se tato nerovnost vzala? Byla historicky vytvořena předchozí diskriminační činností jednotlivců a institucí. Z toho plyne, že i kdyby individuální a institucionální rasismy přestaly zničit dnes existovat, vliv z minulosti nashromážděného znevýhodnění bude stále ve společenské struktuře nějakou dobu patrný.

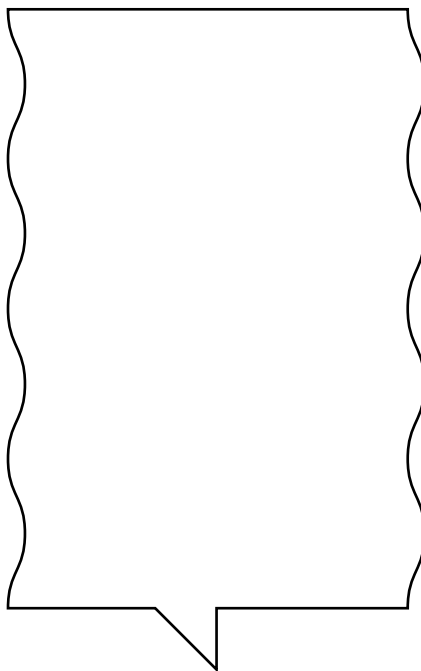
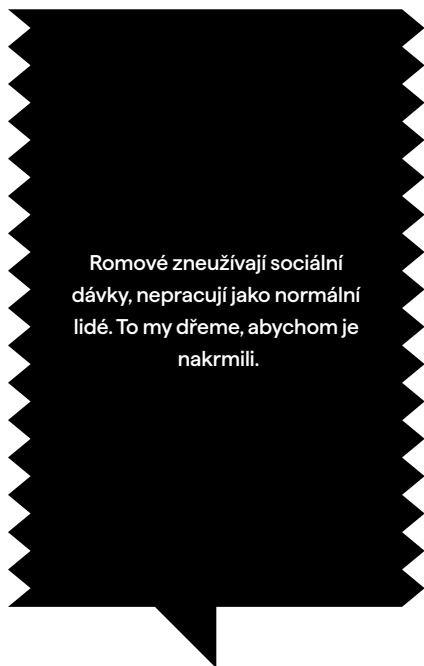
4.3.3

Příklady stereotypních tvrzení o Romech

Stereotypní tvrzení

Nenásilná forma

Institucionální / strukturální příčina

.....

.....

.....

.....

.....

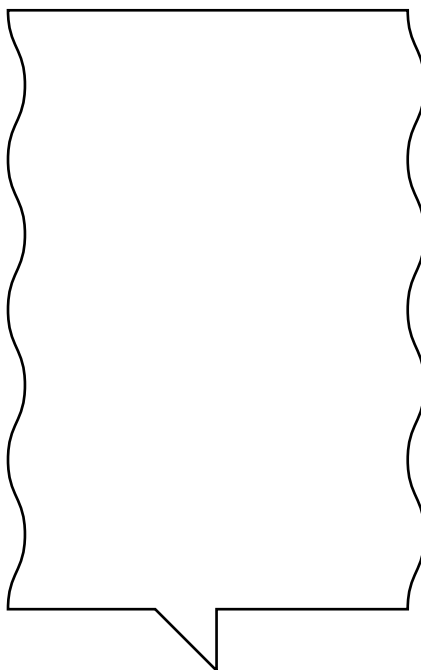
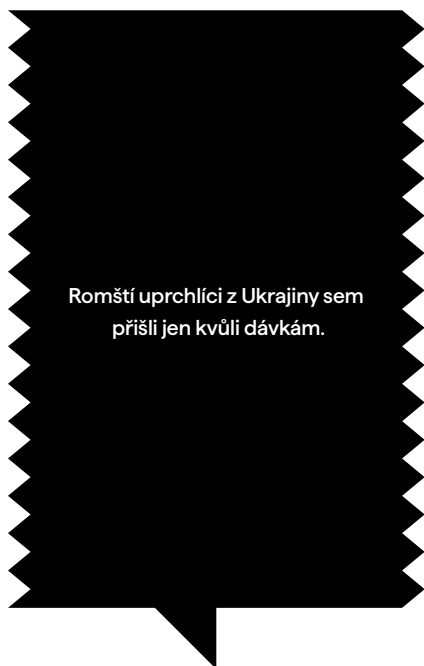
.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

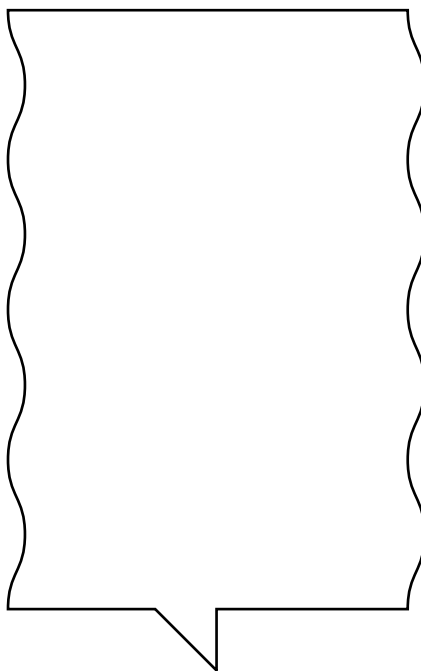
.....

.....

Stereotypní tvrzení

Nenásilná forma

Institucionální / strukturální příčina

.....

.....

.....

.....

.....

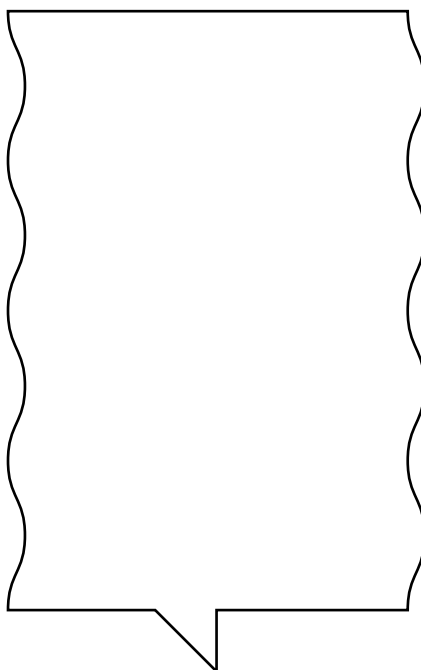
.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Podklad pro vyučující s příkladem odpovědí /a

Stereotypní tvrzení

Romské děti nechtějí chodit do školy, chtějí se jen flákat a stěžovat si na rasismus.

Romové jen kradou a fetují, nechtějí slušný život.

Nenásilná forma

Celý život pracuji a frustruje mě můj pocit, že někdo pracovat nemusí a od státu dostává peníze. Cítím nespravedlnost.

Když vidím, jak romské matky s dětmi přespávají na nádraží a prý odmítly státem poskytnuté ubytování, štvu mě, že jsou na ulici.

Jediné vysvětlení, které mám, je, že jen chtějí využít situace, aby dostaly peníze. Moc toho ale o situaci nevím.

Institucionální / strukturální příčina

Romové mají omezený přístup ke vzdělávání a dobře placené práci (vzhledem např. k diskriminaci a omezené schopnosti rodičů dětem se vzděláváním pomoci nebo omezeným osobním kontaktům na zaměstnavatele). Přestože většina pracuje, náklady na bydlení mohou převyšovat náklady na bydlení (zejména v předražených ubytovnách). Na sociální podporu mají stejné právo jako všichni ostatní občané.

K romským uprchlíkům český stát od začátku přistupoval jinak než k ostatním uprchlíkům z Ukrajiny: ověřování občanství, neochota poskytnout vhodné ubytování, neochota dorozumět se (tlumočení bylo nabídnuto pouze z ukrajinštiny nebo ruštiny do češtiny, řada Romů však tyto jazyky neovládala). Obecně se většina lidí k jejich přítomnosti stavěla spíše podezřívavě a odmítavě

Podklad pro vyučující s příkladem odpovědí /b

Stereotypní tvrzení

Romské děti nechtějí chodit do školy, chtějí se jen flákat a stěžovat si na rasismus.

Romové jen kradou a fetují, nechtějí slušný život.

Nenásilná forma

Znepokojuje mě, že romské děti nenavštěvují školky a školy v takové míře jako ty české. Vnímám to jako nespravedlivé vůči mým / českým dětem, které docházejí řádně. Nevím, proč tomu tak je, ale slyšela jsem, že jsou prostě líní.

Dočetl jsem se v novinách, že v romských komunitách je vyšší míra kriminality a nižší životní úroveň. Nemám o tom moc informací, ale ve zprávách a televizi jsem se doslechl, že jsou líní a nechtějí žít slušně, je to jejich kulturní rys. Znepokojuje mě to proto, že tento způsob života ohrožuje mě a moji rodinu.

Institucionální / strukturální příčina

Velká část romských rodin je sociálně znevýhodněna, což souvisí s diskriminací na pracovním trhu a ve vzdělávání. To se negativně promítá do školní docházky. Mezi hlavní příčiny patří nedostatek financí (na školní pomůcky, obědy) a segregace (romské děti často chodí do etnicky segregovaných či přímo speciálních škol). Kvůli nízké úrovni vzdělání se nedostávají na maturitní obory a pokračují spíše na středních odborných školách. Školní docházku zároveň negativně ovlivňuje rasistické klima ve školách. Různé vzdělanostní struktury se pak v čase mají tendenci reprodukovat; stupeň dosaženého vzdělání rodičů se přenáší na děti.

Kriminalita a drogová závislost nejsou dány romskou identitou. Spíše souvisí s horšími životními podmínkami, které za jistých okolností mohou motivovat některé ke zločinu jako prostředku uspokojování svých potřeb. Navíc kolem kriminality panuje mnoho mýtů a výzkumy v Česku zatím přinesly rozporuplné výsledky, pokud jde např. o užívání drog v sociálně vyloučených lokalitách. Podle jedné studie je dokonce nižší než mimo vyloučené lokality. V případě stávání se obětí kriminality bylo zjištěno, že obyvatelé vyloučených lokalit s tím mají častější zkušenosti než jejich sousedé z ostatních částí obce.

4.3.4

Základy nenásilné komunikace¹

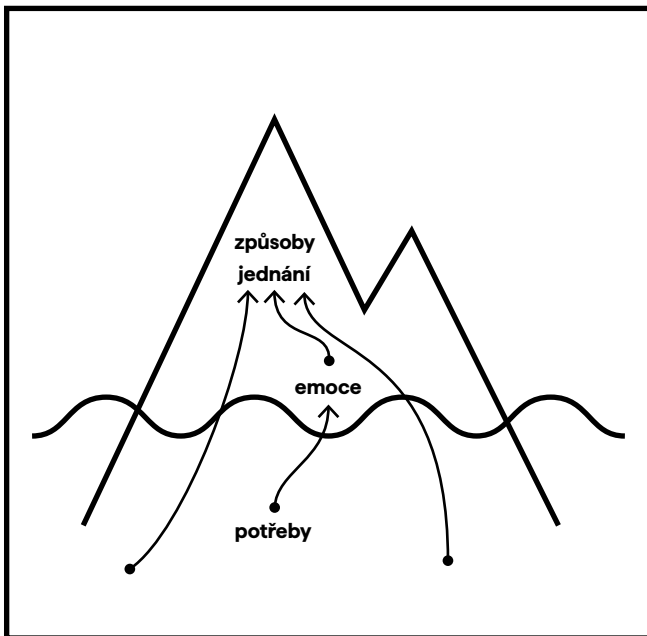
Nenasilná komunikace (Nonviolent communication, NVC) je metoda komunikace směřující k vytváření porozumění mezi lidmi a k hledání řešení, která fungují pro všechny. Esence nenásilné komunikace spočívá ve specifickém zaměření pozornosti a přístupu k mezilidským interakcím i k sobě samému. Vychází z vědomí vzájemné provázanosti a předpokladu, že všichni sdílíme stejné potřeby, přestože se často lišíme ve způsobech, kterými se je snažíme naplnit. Díky tréninku nenásilné komunikace tak dokážeme lépe porozumět sami sobě i lidem kolem nás a zaujímat postoje, které zohledňují potřeby všech zúčastněných.

Tři pilíře nenásilné komunikace

- **Kontakt se sebou samým:** zaměření pozornosti na vlastní pocity a potřeby a kultivování vnitřní svobody v nakládání s nimi.
- **Upřímné sebevyjádření:** vyjádření všeho podstatného takovým způsobem, který budou ostatní lidé schopni slyšet a pochopit.
- **Empatie:** vytváření prostoru pro prožívání druhého člověka tak, aby se cítil slyšen, pochopen a brán vážně.

- ① **Chápu pocity a potřeby jako ledovec:** ledovec má dvě části: jednu pod vodou a jednu nad vodou. Část pod vodou reprezentuje potřeby, na základě kterých všichni lidé jednají. Naše potřeby ale často zůstávají druhým lidem skryté. Co lidé vidí, jsou reakce na nenaplněné potřeby. Vidí naše emoce a způsoby jednání, tedy vrchol ledovce. Z toho plyne, že nikdy nemůžeme s jistotou vědět, proč ostatní lidé jednají tak, jak jednají. To však neznamená, že bychom se o jejich potřebách nemohli něco bližšího dozvědět..
- ② **Při spatření problému popisují realitu:** lidská komunikace je složitá a často vede k různým nedorozuměním a konfliktům. Protože nevíme (jen tušíme), proč lidé jednají tak, jak jednají, snažíme se při popisování problému být objektivní. To znamená, že pozorovaný problém

¹ Převzato z webu [Nenasilná komunikace](#) .

Příklady hodnoticích a nenásilných tvrzení

hodnoticí tvrzení

Jsi hrozně nepořádná, neustále po sobě necháváš neumyté nádoby. To si myslíš, že ti budu posluhovat a umývat to po tobě?

Zase jsi přišel pozdě, úplně na mě kašleš a myslíš jen na sebe!

Neumíš snad číst? Psala jsem ti to v e-mailu, tak proč mě otravuješ voláním?

Vypadáš zase jako příšera z lesa. Neumíš se snad normálně slušně obléct, když jdeš do školy?

nenásilná forma

Dnes jsem objevil na lince neumyté nádoby a překáželo mi při vaření. Bylo tvoje? Líbilo by se mi, kdybychom se snažili mít uklizenou linku, ať se nemusím zdržovat úklidem před tím, než jdu vařit.

Vadí mi, že jsi nepřišel podle naší domluvy včas. Co se stalo? Byl bych rád, kdybys respektoval můj čas.

Jsem zahlcena prací a nemám teď čas si volat. Vše potřebné máš v e-mailu, který jsem ti poslala.

Nelíbí se mi, když si bereš do školy roztrhané oblečení. Mám strach, že si o mně budou učitelé myslet, že se o tebe neumím postarat.

popisujeme jako kamera, která zachycuje jen to, co je vidět.

- ③ **Doptávám se:** než abychom si domýšleli, co tím chtěl druhý říct, doptáme se.
- ④ **Mluvím za sebe:** mluvíme jen za sebe, nesnažíme se mluvit za ostatní. Když mluvíme za sebe, mluvíme o svých pocitech. Nehodnotíme ani sebe, ani ostatní.
- ⑤ **Reflektuji vlastní pozici a nedostatek informací:** ke každému problému se vždy stavíme především jako člověk, jenž nikdy není expertem na všechna témata. K tomu nám chybí dostatek jak znalostí, tak zkušeností, ať už osobních, nebo zprostředkovaných jinými lidmi. Společně s tím si uvědomujeme svá privilegia (rodinný původ, vzdělání, postavení, gender), která mohou posilovat nebo oslabovat náš status v různých situacích.

5

Případové
studie

5.3

Krise na hlaváku

Humanitární krize na hlavním nádraží v Praze byla jednou z vícero událostí, v nichž se vyjevil přetrvávající vliv „rasy“ a rasismu v české společnosti. Podpora nebyla všem uprchlíkům z Ukrajiny stejně dostupná. Ti, kteří měli tu smůlu, že byli zvenčí označeni za Romy, se potýkali s nezájmem, diskriminací, a v některých případech i fyzickým násilím. Našli se samozřejmě tací, kteří se tento trend pokoušeli naborovat. Jejich angažmá však na nerovném zacházení ze strany části veřejnosti a státu mnoho nezměnilo.

V této kapitole jsou uvedeny informace, které rozšiřují obsah textů pracovní list Romští uprchlíci na hlaváku a Jak (ne)mluvit o „rase“ a rasismu a vycházejí z analýzy především mediálních sdělení publikované na webu [Migraceonline.cz](https://migraceonline.cz) . Informace se zaměřují na prezentaci aktérů sporu, jejich postoje a činy. Jádrem sporu lze popsat slovy kritiků postupu státu a samospráv jako „přehazování horkého bramboru“. Mezi aktéry docházelo k přehazování zodpovědnosti za to, kdo by měl zajistit ubytování romským uprchlíkům z Ukrajiny. Spor se odehrával primárně na úrovni centrum (vláda ČR, Magistrát hlavního města Prahy) vs. periferie (kraje mimo Prahu a obce, kam se měli do státních, popř. soukromých objektů uprchlíci přesunout). Zatímco aktéři centra se snažili romské Ukrajince ubytovat mimo Prahu, dotčené kraje a obce vůči tomu vystupovaly negativně. Někde se jim to podařilo, jinde nikoliv. Na úrovni nejvyšší politické reprezentace se z příchodu romských Ukrajinců pokusil vytvořit kauzu předseda SPD Tomio Okamura, avšak bez většího úspěchu.

Na rozdíl od šátkové aféry a Istanbulské úmluvy nedošlo v případě příchodu romských Ukrajinců k zásadní eskalaci, která by vyústila v soudní líčení nebo společenskou mobilizaci. Určité náznaky zde ale byly. Například kolektiv sociálních pracovníků a pracovníc KRISA [podal trestní oznámení](#) mimo jiné na ministra vnitra Víta Rakušana pro nepřekážení trestného činu a omezení osobní svobody s ohledem na situaci romských uprchlíků na hlavních vlakových nádražích v Praze a Brně. Kancelář veřejného ochránce práv realizovala šetření v terénu, které potvrdilo podezření z diskriminování romských uprchlíků ze strany Krajského asistenčního centra pomoci Ukrajinců v Praze. Ani v jednom případě není známo, jak tyto aktivity dopadly.

Spojenci uprchlíků na úrovni občanské společnosti jim různými způsoby pomáhali a veřejně vystupovali na obranu jejich práv. V pomoci Romům se na celostátní úrovni angažovala především organizace Romodrom a další organizace sdružené v síti RomanoNet a občanskí členové Rady vlády pro záležitosti romské menšiny.

Společně zaslali otevřený dopis premiéru Petru Fialovi, ve kterém upozornili na diskriminaci ukrajinských Romů a vyzvali jej ke svolání krizového jednání Rady. V Praze se do pomoci zapojily zejména Iniciativa Hlavák a Organizace pro pomoc uprchlíkům, která koordinovala poskytování pomoci na hlavním nádraží. Iniciativa Hlavák také v květnu vydala prohlášení, v němž situaci na nádraží označila za humanitární krizi a úděl zde přebývajících uprchlíků jako živoření. Kolektivy RFK a 115 svolaly na podporu romských uprchlíků demonstraci před budovu ministerstva vnitra. Spojenci uprchlíků se však primárně soustřeďovali na pomoc v terénu a na posílání uprchlíků dál na západ. Podobně samotní uprchlíci volili především strategii úniku. K rozšíření podpory romským Ukrajincům v důsledku těchto aktivit nedošlo.

Uprchlíci se potýkali s různými formami rasismu, které pomohly vytvořit situaci, kdy se mnoho ukrajinských Romů shromáždilo na pražském hlavním nádraží a nocovalo tam v provizorních podmínkách. Jedná se však pouze o nejviditelnější projev diskriminace a útlaku, které lze popsat na třech úrovních:

- ① **S interpersonálním rasismem** se doložitelně setkávali ve více oblastech. Zprvce, někteří dobrovolníci jim odmítali pomáhat během přepravy ze slovensko-ukrajinských hranic, při zajišťování ubytování svépomocí v soukromých prostorách a v rámci pomoci na hlavním nádraží. Kromě toho se setkávali s různými projevy nesnášenlivosti, o nichž informovala média, a které přiblížilo rovněž šetření PAQ Research mezi romskými uprchlíky. Podle tohoto šetření je ze strany Čechů zažila třetina dotázaných. Jestli do dotazování počítala také veřejná prohlášení starostů nebo hejtmanů o údajném zneužívání sociálních dávek a nebezpečnosti, není známo.
- ② **Institucionální rasismus** odkazuje k „dvojbarevnému“ systému státní pomoci, na jehož existenci upozorňovali nejen někteří uprchlíci a dobrovolníci, ale také Kancelář veřejného ochránce práv, pokud jde o pražské Krajské asistenční centrum pomoci Ukrajincům. Romští uprchlíci zde byli vpouštěni do budovy jen v doprovodu pracovníka neziskového sektoru nebo policisty a byly pro ně stanoveny speciální podmínky, aby mohli požádat o udělení dočasné ochrany. Dále se objevily informace o svážení Romů z celého Česka do detenčních zařízení, kde byli drženi odděleně od ostatních uprchlíků. To však ministr vnitra Vít Rakušan popřel s poukazem na speciální potřeby, které podle něj romští uprchlíci měli: tvrdil, že není snadné najít ubytování pro velké skupiny, které chtějí

zůstat pohromadě. Média však informovala o případech, kdy se i větší skupiny podařilo se souhlasem jejich členů rozdělit. Šetření PAQ Research mezi romskými Ukrajinci navíc zpochybnilo často používaný argument o dvojím občanství, které měla jen malá část jeho respondentů. I tato informace vede k závěru, že institucionální rasismus není ani tak věcí aktivního konání, jako spíše nekonání. Pasivita a neschopnost odstranit znevýhodnění romských uprchlíků z Ukrajiny jsou primárním svědectvím o jeho existenci.

- ③ **Strukturální rasismus** se v případě romských Ukrajinců projevilo ve dvou ohledech. Nejprve ve smyslu znevýhodněné výchozí pozice: nedostatek zdrojů, včetně materiálních, ale i co do vzdělání, nepochybně omezil jejich možnosti zajistit své základní potřeby vlastní iniciativou. Byli tak o to více odkázáni na pomoc české veřejnosti a státu. Dále se strukturální rasismus projevilo ve smyslu sdílených předsudků o Romech, jejichž prostřednictvím byli ti ukrajinští poměřováni. Společným jmenovatelem těchto předsudků je, že si za své znevýhodnění mohou sami. A tak jim dobrovolníci nechtěli pomáhat tolik jako bílým Ukrajincům a někteří politici je začali prezentovat jako zneužívače sociálních dávek, ačkoliv nedělali nic, co by bylo v rozporu se zákonem, a co nejspíš dělali také někteří neromští Ukrajinci.

Z nám dostupných informací není doložitelné, že by za popsané případy porušení zákona byl kdokoli potrestán nebo byla přijata preventivní opatření. Úředníci mohli zavést kontrolní mechanismy, aby nedocházelo k diskriminaci. Regionální a lokální politici se mohli více snažit přesvědčit své voliče, že příchozí pro ně nepředstavují ohrožení. Policie ostatně zdůrazňovala, že neregistruje problémy stran trestné činnosti romských Ukrajinců, většinou žen s malými dětmi. Vláda mohla přinejmenším přehodnotit své rozhodnutí o pomoci pouze uprchlíkům bez dvojího občanství. Zákon, který to nařizoval, mohla změnit. Místo toho jej zpřísnila. Humanitární krize na hlavním nádraží v Praze byla „vyřešena“ tak, že zde byly zásadně omezeny poskytované služby. Uprchlíci tím byli motivováni k tomu, aby odešli. K odchodu na západ jim dlouhodobě pomáhali čeští dobrovolníci a organizace.

Nyní bude představen přehled významných událostí pokrývajících vývoj sporu. Dále budou stručně popsány role jednotlivých aktérů, které jsou ilustrovány citacemi z jejich prohlášení.

Přehled významných událostí

6. 3. Média informují o prvních zkušenostech romských Ukrajinců s diskriminací a napadením na ukrajinských hranicích a v Česku.

3. 4. Hejtman Moravskoslezského kraje Ivo Vondrák popisuje romské Ukrajince v Ostravě jako „nepřízřivobivé“. Obvinění z poškození ubytovny a krádeží později vyvrací ostravský komunitní lídr Kumar Vishwanathan.

6. 4. Vláda ČR reaguje na stížnosti týkající se Romů zveřejněním usnesení *Programu pomoci zvláště zranitelným osobám a skupinám osob z důvodu odlišného sociokulturního prostředí vstoupivším na území České republiky v souvislosti s bezpečnostní situací na Ukrajině*, obsahujícího pokyn k nalezení vhodného bydlení.

10. 4. Média informují o přesunu romských Ukrajinců z Prahy do Varnsdorfu, místostarosta Jiří Sucharda je rámuje jako problematické. Různá obvinění na konto romských Ukrajinců později zpochybňuje ředitel organizace Khamoro Emil Voráč.

13. 4. Objevují se svědectví o svážení romských Ukrajinců autobusy do uprchlického zařízení ve Vyšních Lhotách, kde mají být segregováni od ostatních migrantů.

14. 4. Ministr vnitra Vít Rakušan vyvrací, že jde o segregáční nařízení s poukazem na specifické nároky romských uprchlíků: nejsou ubytovací kapacity pro velké skupiny, někteří mají dvojí občanství.

22. 4. Hejtmani Martin Netolický a Martin Kuba obviňují romské Ukrajince z toho, že přijíždějí zneužívat sociální dávky. Téhož dne informuje novinářka o ubytování Romů ve stanech ve Vysočanech, popisuje to jako selhání.

23. 4. Ministerstvo vnitra ve spolupráci se státními úřady hledá vhodné ubytování pro Romy, místní politici a dotázaní občané z obcí, kam by

uprchlíci mohli přijít, se vůči tomu v následujících dnech a týdnech vymezují.

6. 5. Ministr Rakušan slibuje vyřešení shromažďování Romů na pražském hlavním nádraží tak, aby velké skupiny nemusely být rozděleny. K situaci na nádraží se vyjadřuje také ombudsman Stanislav Křeček, který označuje romské Ukrajince za „ekonomické migranty“ a kritizuje ty, kteří jim pomáhají.

7. 5. Předseda SPD Tomio Okamura sdílí video z brněnského úřadu práce, na kterém jsou prý zaznamenáni romští Ukrajinci. Ministr Marian Jurečka reaguje, že mají dvojí občanství, a tak dávky nedostanou. Jasně vyjádření, že pomáhat se má všem bez rozdílu v barvě kůže, chybí.

9. 5. Iniciativa Hlavák zveřejňuje „Vyjádření Iniciativy Hlavák k současné humanitární krizi na Hlavním nádraží“, ve kterém mimo jiné popisuje nedůstojné životní podmínky uprchlíků a mluví o politických tlacích na to, aby se Romům nepomáhalo.

10. 5. Organizace RomanoNet a skupina občanských členů Rady vlády pro záležitosti romské menšiny píše otevřený dopis premiérovi Petru Fialovi, v němž požadují řešení situace, včetně „institucionálního rasismu“.

11. 5. Pražský primátor Zdeněk Hřib požaduje přemístění Romů z hlavního města do jiných krajů s odůvodněním, že jich je v kraji na počet obyvatel více než v jiných krajích.

12. 5. Ministr Rakušan označuje situaci na hlavním nádraží za „neudržitelnou“ a nocování dětí-uprchlíků na zemi za „nebezpečné, neetické, nehumánní“. Zprovoznění stanoveného tábora v pražské Troji, ubytování zde najde část romských Ukrajinců.

16. 5. Ministr Rakušan navazuje na dřívější spekulace o zapojení organizovaného zločinu do příchodu romských Ukrajinců, požaduje snížení humanitární dávky k zamezení „finanční a sociální turistiky“.

19. 5. Občanské skupiny RFK a 115 svolávají před budovu ministerstva vnitra demonstraci kvůli selhání státu v zajištění rovného zacházení

s romskými Ukrajinci. Děje se tak po oznámení, že na konci května skončí provoz Krajského asistenčního centra pomoci Ukrajině (KACPU) v Praze a bude omezena pomoc na hlavním nádraží.

25. 5. Iniciativa sociálních pracovníků a pracovníků KRISA podává trestní oznámení na ministra Rakušana pro nepřekážení trestného činu a omezení osobní svobody s ohledem na situaci romských uprchlíků na hlavních vlakových nádražích v Praze a Brně.

30. 5. Zveřejněna zpráva Kanceláře veřejného ochránce práv z šetření v různých centrech KACPU, konaného v polovině května. Konstatuje porušení zákazu diskriminace pouze v pražském centru. Zahájena výstavba stanového tábora v pražských Malešicích, zprovozněno 2. 6.

1. 6. Schválení zákona Lex Ukrajina II, který omezuje pomoc poskytovanou všem ukrajinským uprchlíkům. Okamura obviňuje vládu, že stěhuje „nepřizpůsobivé migranty do obcí proti vůli občanů“, a v souvislosti s humanitární dávkou tvrdí, že vláda vytvořila „nejlepší migrační bankomat v Evropě za peníze občanů“.

2. 6. Omezení poskytování pomoci na hlavním nádraží, uprchlíci se přesunují jinam.

16. 6. Zastavení činnosti pražského KACPU.

jednání někdo začal vůbec řešit, pokud by nebylo ztotožněno s Romy. Ve spojování Romů s kriminalitou dále sehrávala roli figura organizovaného zločinu: romští Ukrajinci prý měli být někým vysláni, aby o dávku požádali. I pokud by to tak bylo, a skutečně by dotyčná skupina páchala nějakou trestnou činnost, opět je třeba upozornit, že čerpání dávek nebylo zákonem podmíněno tím, že by příjemce měl zůstat na nějakém předem určeném místě. Měl pouze povinnost oznámit, že Česko opouští.

- „Bude zpřísněna první dávka, právě jako reakce, aby nebyla zneužívána. Může být nahrazena v objektech poskytovaných státem, kde je strava stravou jako takovou, tedy naturální dávkou ... Budeme tím demotivovat lidi, aby sem přicházeli kvůli penězům.“ [Vít Rakušan](#) Ⓣ
- „Část romských uprchlíků je obětí určitého vykořisťování. Má to charakter organizovaného zločinu. Do Česka jsou posílány maminky s malými dětmi s jasným cílem přinést zpátky do země původu prostředky, které jim jsou následně odebírány organizovanými skupinami. Nevládním organizacím to popisovaly romské maminky. Zároveň jsou v této skupině i lidé, kteří naprosto legitimně utíkají před válkou a potřebují naši pomoc.“ [Klára Šimáčková Laurenčíková](#) Ⓣ

② Hejtmani a starostové

Téma údajného zneužívání dávek nebylo jediným způsobem argumentace lokálních aktérů, kteří nechtěli pomoci s ubytováním romských Ukrajinců zdržujících se na hlavním nádraží v Praze. Zpochybňuje se jejich status uprchlíka, argumentuje se jinými potřebami a „nepřizpůsobivostí“.

- „Jsou z hranice se Zakarpatskou oblastí, kde žádný konflikt není, ale řeší tam vnitřní uprchlickou krizi. Tito lidé pak říkají, že se cítí ohroženi válkou [...] Čeští občané by měli mít jistotu, že nepřichází další problém, který budeme muset řešit. Musíme zabránit zneužívání poskytovaných dávek a ubytování, které lidé v Zakarpátí třeba takové nemají. Korektnosti okolo už bylo hodně.“ [Martin Netolický](#) Ⓣ
- „Nejsme xenofobové, ale objekt, o němž se hovořilo v souvislosti se zřízením centra, je k těmto účelům naprosto nevhodný ... Objekt je na nevhodném místě [poblíž městského centra], potřebuje rekonstrukci, a navíc z něj chceme mít školku, kterou potřebujeme. Proto jsme záměr

Role aktérů

① Vláda ČR

Vláda ČR svěřila začleňování ukrajinských uprchlíků do gesce ministra vnitra, který tak byl hlavním nositelem informací o vývoji vládní politiky v této oblasti. Rakušan od jisté doby začal hovořit o „sociální turistice“, přestože neopomíjel dodat, že se jedná o malý počet lidí, kteří se jí mají dopouštět. Podobně hejtmani jako Kuba a Netolický a Okamura mluvili o praxi, kdy romští Ukrajinci přijíždějí pro humanitární dávku, vezmou si ji a někam zmizí, jako o podvodu Ⓣ.

Z právního hlediska se však o žádný podvod nejednalo. A je na místě se ptát, zdali by takové

samozřejmě rozporovali.“ Jaroslav Dohnálek, starosta Boskovic ②

- „Nedokáží pochopit, že někoho ze státních organizací byt jen na chvíli mohlo napadnout a nedej bože ještě zrealizovat přesun rómských ukrajinských nepřizpůsobivých uprchlíků ze strany státu kamkoliv do těchto 3 krajů [Karlovarského, Ústeckého a Moravskoslezského, kde údajně dochází k rozšiřování sociálně vyloučených lokaltí] a zejména pak do Bíliny!“ Zuzana Schwarz Bařtipánová, starostka Bíliny ②

③ Pravicoví populisté

Strategii údajných podvodných uprchlíků nasadili také pravicoví populisté, osvojili si ji koneckonců již během tzv. uprchlické krize v roce 2015. Součástí strategie bylo využívání údajné neschopnosti těmto podvodům čelit v rámci politického konfliktu.

- „Hnutí SPD jasně říká, že máme poskytnout přiměřenou dočasnou ochranu a přístřeší pouze skutečným válečným uprchlíkům, a to pouze na nezbytně nutnou dobu. Na druhé straně nevidíme žádný důvod k vynaládání veřejných prostředků na péči o migranty, kteří válečnými uprchlíky nejsou, a to na úkor občanů České republiky. Sami vládní představitelé přitom přiznávají ekonomickou turistiku takzvaných uprchlíků, kteří přijedou do unie, vyzvednou si dávky, následně odjedou na Ukrajinu a pak znovu odjedou do unie, a podle všech veřejných informací jezdí sem tam. Vláda s tím ale nechce nic dělat.“ Tomio Okamura ②

④ Uprchlíci

Média citovala samotné uprchlíky jen výjimečně. Pokud se tak stalo, hovořili o svých zkušenostech s diskriminací a násilím takto:

- „Správce se k nám choval vulgárně, urážel děti a ženy včetně starších. Sprostě nám nadával, a to i před opravdu malými dětmi. Jednoho sedmiletého kluka zvedl pod krkem ... Jeho matka se ho pochopitelně zastala, ale správce chtěl uhodit i ji... Odmítám, že bychom dělali binec, všechno jsme udržovali v čistotě. Pravidelně jsem uklízela. Kuchyň i ostatní prostory byly udržované a to platí i pro prostory kolem domu.“ Anastasia ②
- „It was like a prison. It was bad. I was afraid there, there were so many people, many scary people.“ Luiza Baloh ②

⑤ Spojenci uprchlíků

Občanská společnost reagovala veřejnými prohlášeními, v nichž upozorňovala na porušování práv romských Ukrajinců. Organizace RomanoNet a občanskí členové Rady vlády pro záležitosti romské menšiny mluvili o znacích institucionálního rasismu a populistických vyjádřeních. Iniciativa Hlavák akcentovala údajné politické tlaky na to, aby se Romům nepomáhalo, protože se jim za to voliči neodmění.

- „Bohužel, musíme konstatovat po zkušenostech z posledních dní, že v případě přijímání romských uprchlíků dochází k nestandardním postupům, k posuzování na základě barvy pleti (tzv. dvojího metru), v mnoha případech k projevům rasismu či diskriminace, čímž podle našeho názoru dochází k porušování mezinárodních úmluv, které Česká Republika ratifikovala jako členská země OSN ... Narážíme však neustále na protiromské postoje krajských hejtmanů a starostů měst a obcí, kteří prostě romské uprchlíky z Ukrajiny na svém území nechťejí, ačkoliv se také jedná o válečné uprchlíky. Ve svém důsledku toto jednání nese znaky institucionálního rasismu vůči Romům, což má v neposlední řadě i značný vliv na náladu ve společnosti a ohrožení sociálního smíru a zároveň vyjádření krajských a místních politiků jsou populistické.“ RomanoNet, občanskí členové Rady vlády pro záležitosti romské menšiny ②
- „Existují politické tlaky některým uprchlíkům nepomáhat. Je před volbami a záchrana stovek Romů v bídě, bez zajištění základních potřeb a bez výhledu na ubytování či začlenění, nikomu politické body nepřinesou.“ Iniciativa Hlavák ②

6

Problematika
a témata
projektu

Jak rozumět a čelit důsledkům polarizujících sporů o islám, gender a „rasu“ a rasismus.

6.1

Polarizace a její dopady na lidská práva

Metodické materiály projektu OLiPol FF UK a NESEHNUTÍ mají za cíl umožnit lépe chápat a čelit sporům o migraci, sociální inkluzi a narovnávání práv. Pro lepší uchopení problému, kterého se metodika týká, zde blíže popisujeme téma projektu, definujeme základní pojmy, se kterými operujeme, a představujeme metodu, kterou navrhujeme.

Úvod: od polarizace k dehumanizaci

V roce 2015 jsme se probudili do nové reality. Pod vlivem zpráv z tzv. balkánské trasy se společnost rozdělila na dvě části, kdy jedna byla naplněna strachem z „migrantů“ a „islámu“ a druhá šokem z odmítání minimální solidarity s válečnými uprchlíky. Většinová společnost se stala svědkem toho, jak se celým skupinám upírá důstojnost a právo na azyl, jakkoliv tuto zkušenost do té doby běžně zakoušeli jiní Češi, Romové a lidé s postižením.

Krise způsobila, že bylo najednou široce přijatelné nevidět v „druhých“ (tzn. migrantech a později v LGBTQI+ lidech, dlouhodobě v Romech) lidi s vlastní důstojností a právy, ale jen hrozbu. Skokově došlo k rozšíření postojů, kterými i politický a mediální mainstream bezprecedentně odepírá těm „druhým“ práva a důstojnost.

Kontextem této změny byl pocit ohrožení a hluboké polarizace, kterou vyvolalo mediální pokrytí tzv. uprchlické krize a politická reakce na ni. Prezentování uprchlíků jako civilizační hrozby vyhrotili vládnoucí i opoziční politici,

kteří se stavěli do role ochránců Evropy před islámem a v rámci toho se vymezovali vůči snaze Evropské unie ulevit zemím s větší přítomností uprchlíků na jejich území.

Česko se zdánlivě rozdělilo na dva tábory, na tzv. vítáče a tzv. vlastence. Během četných demonstrací se v roce 2016 střetávali lidé vyjadřující obavu z migrace a islámu a lidé vyjadřující solidaritu s uprchlíky. O islámu se široce diskutovalo v médiích, ve veřejných i soukromých debatách, migrace se stala tématem voleb. I když se po řadě posunů, např. k individualizovanějšímu a vyváženějšímu vykreslování uprchlíků v médiích a k řešení migrace na úrovni EU, pocit ohrožení oslabil, hrubost, agresivita a polarizace v našem veřejném prostoru zůstaly.

Výsledkem tzv. uprchlické krize je nejen trvalá přítomnost krajní pravice v parlamentu a opakované využívání antisystémových a polarizujících narativů v politice (viz např. „proklínání islámu“ nebo strašení migrací v druhé prezidentské kampani Miloše Zemana), ale také rozšíření agresivní a manipulativní rétoriky na další témata.

Když se např. v roce 2018 diskutovalo o manželství pro všechny, bylo možné veřejně zostuzovat a ponižovat LGBTQI+ lidi v tom samém parlamentu a prezident se bavil veřejným urážením a ponižováním trans osob. Proti Istanbulské úmluvě byla rozpoutána kampaň, která sice

s obsahem úmluvy měla jen málo společného, zato vedla k bagatelizování násilí na ženách a demonizování tzv. genderu.

Konečně, zatímco se loni (v roce 2022) statisíce ukrajinských uprchlíků setkaly s ohromným přijetím, solidarita se neuplatňovala na všechny stejně. Uprchlíci, kteří byli rozpoznáni jako Romové, se potýkali s odmítáním pomoci, diskriminací, a dokonce i fyzickým násilím. Na hlavním nádraží v Praze po několik týdnů nocovaly na zemi matky s dětmi. Nerovné zacházení s uprchlíky znovu upozornilo na druhořadé postavení lidí, kteří nejsou chápáni jako „bílí“ — romští Češi na to ostatně narážejí dlouhodobě.

Výše uvedené spory ukázaly, nakolik jsme ochotni slevit z principů, na nichž stojí naše společnost, když jde o „druhé“. Právě opouštění principu rovnosti a univerzality práv a bagatelizování jejich porušování se tento projekt snaží čelit. Nezabývá se však předsudky jako takovými, nýbrž pracuje s otázkou, jak nedávné vlny společenské polarizace vedly k tomu, že jsme ochotni přistoupit na to, že důstojnost některých lidí stojí až v druhém sledu za spory, které mezi sebou vedeme. Právě poznatky z procesu polarizace a eskalace nám mohou pomoci najít produktivní a neohrožující podoby sporu.

Diagnóza: polarizace a lidská práva

Společenskou polarizaci chápeme jako proces, během kterého dochází k symbolickému rozdělování společnosti do dvou údajně nesmiřitelných táborů. Typicky je toto rozdělování vyjádřeno jako spor o určité téma, v němž se postoje podstatných částí společnosti natolik vzdálily či vyhrotily, že nelze hledat společného jmenovatele a vyjednávat kompromis.

Všechny spory a konflikty nejsou negativní, naopak. Některé společenské konflikty vedou k emancipaci, tedy k proměně původně hierarchických vztahů ve společnosti k formálnímu a faktickému zrovnoprávnění. Jiné ale eskalují, vedou k další stigmatizaci určitých skupin, a jak bylo zmíněno výše, mohou vést k dehumanizování celých skupin (Romové, muslimové, LGBTQI+ lidé aj.), či přímo popírání jejich lidských práv.

Cílem projektu je hledat způsoby, jak takovým sporům porozumět a následně jim čelit. Premisou projektu je, že nestačí přejímat kulturní a ideologické kódy polarizace a snažit se pouze o zmírňování některých projevů, jakými mohou být islamofobie, anticiganismus či misogynie.

Důležité je naopak zjišťovat, o co ve sporech jde, a jednat tak, aby mohly být z polarizující a konfrontační polohy převedeny do plodnějšího sporu. Navrhujeme dynamické a kontextuální porozumění sporům jako cestu k jejich deeskalaci, ke schopnosti čelit tlaku na zaujímání jedné z vyhrocených pozic (k depolarizaci) a k vytváření prostoru, v němž je možné vést smysluplný dialog tak, aby se spor dále neprohluboval.

Rozhodujícím momentem je pochopení, že ke společenské polarizaci nedochází nutně v důsledku činnosti pouze jedné strany. K polarizaci může přispívat také strana, s níž se ztotožňujeme. Všichni jsme nějak sociálně a vědomostně situovaní, zatíženi různými předsudky a normativními představami. Polarizující spory se navíc točí kolem velkých, velmi různě chápaných pojmů jako „rasa“, islám a gender, jejichž významy jsou ale často ve společenské debatě zcela vyprázdněny či jsou používány naprosto mimoběžně (islám i gender jsou toho příkladem). Spory navíc vyjadřují celou řadu volně souvisejících obav či potřeb, které se do daných témat projektují či v nich nacházejí příležitost k vyjádření (např. pocit nespravedlnosti), nebo odrážejí politické strategie, které témata sporů využívají. Nejde tak nutně o spory substantivní, ale i o spory zástupné. Všichni jsme tedy součástí jejich eskalační a dynamizační politiky. Jejich vážnost tkví v tom, že reálně zhoršují postavení stigmatizovaných skupin.

Následující odstavce definují základní pojmy, jako je polarizace, othering a kulturní války, a představí přístup projektu OLIPol.

Vznik a vývoj polarizace: Othering, kulturní války a morální panika

Polarizaci většinou chápeme jako rozdělení populace na dva pevně dané tábory určené demografickými a socioekonomickými faktory, přičemž tato představa většinou realitě neodpovídá. Spíše než rozdělená do dvou táborů, bývá společnost fragmentovaná do více skupin podle celé řady os (vedle majetku jde také o stabilitu, vzdělanost, výhled do budoucnosti, sociální kapitál, geografii atd.)

V politologii se pojem polarizace používá jako divergence politických postojů směrem k ideologickému extrému. V našem příkladě jde spíše o tzv. diskursivní polarizaci, tedy o divergenci ve veřejných postojích, která může narušit veřejnou komunikaci a schopnost nalézat

shodu. Představa rozdělené společnosti je ale samotná *syndromem* narušené společenské komunikace či *nástrojem* různých politických strategií. K pochopení polarizačních dynamik je klíčové porozumět jak procesu *otheringu*, tak i pojmu tzv. kulturních válek.

Othering je ve společnostech běžný proces, během něhož dochází k rozdělování lidí do dvou skupin, na „my“ vs. „oni“. Klíčovou roli v tomto procesu hraje tzv. rámování, kdy jsou cizí skupině připisovány určité charakteristiky, zpravidla protikladné charakteristikám skupiny naší. Podílí se na tom nejen konkrétní lidé, ale také mediální produkce a různá politická a administrativní rozhodnutí. Se sebe-pochopením jedné skupiny se typicky pojí odmítání rysů skupiny druhé, respektive vytváří se představy nadřazenosti a podřízenosti, či přímo podřadnosti: např. bílý vs. černý, zodpovědný vs. nepřizpůsobivý, civilizovaný vs. nemoderní atd. K *otheringu* patří především připisování určitých vlastností na základě stereotypů o skupině lidí, ale také vytváření morální paniky a pocitu ohrožení různými negativně rámovanými skupinami.

Když se toto vymezování rozšíří a promítne do politických a správních procesů a do mediální sféry, může nastat problém. Už to nejsou konkrétní lidé, jedinci se svými specifiky. Stávají se z nich výhradně představitelé určité sociální identity, respektive stereotypně chápané skupiny. V důsledku *otheringu* například zmínění muslimové bývají vykreslováni jako fanatičtí věřící, kteří páchají násilí na ženách a nedokáží pochopit evropskou křesťanskou kulturu; Romové jako parazité a „nepřizpůsobiví“; feministky jako neženské atd., a „my“ představuje jejich převrácený odraz.

Othering je mocenským nástrojem. Ti, co jej provádí, tím totiž především definují sebe sama jako racionální a moderní; jako pracovitě a nezávislé na státu či jako skutečné ženy a muže. Tento proces totiž implikuje nadřazenost: Evropané a jejich civilizace je „lepší“ než islámská; bílí jsou „zdatnější“ a „záslužnější“ než Romové; konzervativci jsou „lepší“ než ti, co chtějí společnost měnit. K *otheringu* dochází samozřejmě i z druhé strany těmi, co se např. cítí morálně nadřazení nad Evropany či liberály, chápou moderní společnost jako zkaženou či vyzdvihují dané genderové role jako „přirozené“ atd. Othering probíhá na mnoha úrovních a nepředstavuje něco, čeho by bylo možné se zcela zříci. V určité fázi však začne ohrožovat práva určitých skupin či jejich členů a demokratické principy a postupy. Zvláště agresivní *othering* je nutné vnímat jako významný politicko-právní problém.

Zásadní pro naši analýzu je, že proces *otheringu* má v poslední době rostoucí dosah do společenské diskuze. Během polarizujících konfliktů se vůči sobě vymezují skupiny na základě politických postojů. Různá témata (ženská

a menšinová práva) se stávají předmětem politických bojů a místo pragmatických diskuzí se o nich vedou zástupné spory, které jsou nadto prezentovány jako spory mezi zdánlivě homogenními tábory.

Během zmíněné uprchlické krize se takto např. vytvořily tábory tzv. islamofobů a tzv. sluníčkářů. Sluníčkáři byli líčeni jako naivní lidé s humanitním nebo společenskovědním vzděláním, kteří odmítají vnímat realitu a záměrně popírají jakékoli negativní jevy, které s migrací souvisí. Na druhé straně měli stát islamofobové, kteří byli popisováni jako rasisté a vyznavači krajní pravice, bez jakékoliv empatie k cizímu neštěstí. Ve skutečnosti ale tyto dva pomyslné tábory sestávaly z mnoha různých aktérů s různými zájmy. Např. na straně tzv. islamofobů sice nepochybně byli stoupení a představitelé krajní pravice, kteří se pokusili téma uprchlické krize vytěžít a získat tak větší počet příznivců a moc, ale i lidé, kteří měli obavy z cizího či z budoucnosti, nebo kteří negativně vnímali zájem elit o migraci a nezájem o své regiony, potažmo lidé, kteří téma migrace využili k vyjádření nedůvěry v oficiální instituce, aj.

Konflikty, které se točí právě kolem symbolů, norem a hodnot, jež označují „nás“ jako opak „druhých“, označujeme jako tzv. kulturní války. Typicky je chápeme jako spor, jehož se účastní dva tábory: „progresivní/liberální“ (feministky, lidskoprávní aktivisté) vs. „reakcionářský/(ultra) konzervativní“ (např. odpůrci manželství pro všechny, potratů, pomoci uprchlíkům atd.). Kulturní války popisují politické konflikty, jejichž předmětem zdánlivě nejsou materiální zájmy, ale morální hodnoty a sociální normy, a které pracují s představou o polarizované společnosti. Pojem kulturních válek je dnes často používán, sám ale k polarizaci přispívá. Proto se snažíme hledat zdroje sporů a deeskalovat je.

Kulturní polarizace jako nová forma sociálního konfliktu

Přestože se kulturní války popisují jako konflikty, v nichž se lidé přou pouze o své morální hodnoty a normy, mají také silnou třídní povahu. Třídní rozdělení má totiž často politický a kulturní rozměr. Ti lépe situovaní, kteří čerpají výhody z globalizace a proměny současné ekonomiky (mezinárodní podnikání, práce pro zahraniční firmy, mezinárodní spolupráce, dlouhodobé studijní a/nebo pracovní pobyty v zahraničí) často zastávají liberální

hodnoty, jakož i společenskovední teorie, kterými Západ problémy nerovnosti pojmenovává, a vnímají je jako základ demokracie. Ti, kteří jsou na druhé straně pomyslného společenského postavení (nižší úroveň vzdělání, nižší příjem, bydlení mimo centrum), a na něž dopadají důsledky nerovného rozdělení zdrojů, se v poslední době bouří proti vnímané neférovosti dopadů globalizace. Populismus a protisystémové postoje lze v zásadě vnímat jako méně sofistikovanou kritiku neoliberalismu.

Přestože zástupci liberální strany konfliktu dokáží vyjádřit empatii s jedinci z diskriminovaných skupin a menšin, ke skupině, která se stala voličskou základnou krajně pravicových a populistických politických projektů, kvůli jejím rasistickým a homofobním předsudkům paradoxně mnoho empatie nemá. Označují tuto skupinu za lůzu a „dezoláty“ (tento postoj dobře vystihuje citát z Twitteru: „Praha a láska musí zvítězit nad vsí a nenávisť“). Paradoxně je tak skupina s nižším ekonomickým a kulturním kapitálem, která je vnímána jako nenávislná, sama vystavena nenávisti a dehumanizaci, a to právě kvůli svému nízkému kulturnímu kapitálu.

To, čemu říkáme kulturní války, v poslední dekádě nabylo nové podoby v důsledku postupující globalizace, kterou v Česku symbolizuje Evropská unie. Odráží se v nich nejen politická orientace a zájmy zúčastněných aktérů, ale i proměny mezinárodní politiky. Ačkoliv jsou homofobie, rasismus či antifeminismus dlouhodobě přítomné, po vstupu do EU získaly politické spory o ně mezinárodní rozměr. Naše naplňování demokratické povahy republiky, posílené členstvím v EU, přináší nové právní a společenské normy, jako je např. antidiskriminační legislativa a jiné lidskoprávní závazky. Jsou sice přijímány v souladu s naší ústavou a s naším souhlasem, ale často jsou spojovány s vlivem zvenčí.

V rámci Kodaňských podmínek se Česko zavázalo respektovat lidská práva různých společenských skupin a odstraňovat jejich diskriminaci. Do Česka mimo jiné tekla finanční podpora na důležité projekty věnující se integraci Romů, narovnání lidských práv LGBTQI+ lidí atd. Současně však Středoevropané a Východoevropané vnímali, jak jsou kvůli evropskému neoliberálnímu nastavení volného trhu v unii druhořadí. Nejenže mají o poznání nižší mzdy, a nemohou si tak dovolit život stejně kvalitní jako občané západní Evropy, zároveň je západní společnost stereotypně vnímala jako reakcionářské země s rasistickými a misogynními sklony, a konstantně je kárá za jejich nedostatky v oblasti lidských práv.

Frustrace pramenící z druhořadého postavení umně využívají krajně pravicoví populisté a dezinformační média, která mají tendenci eskalovat zástupné problémy.

Problém přiblížení se evropským standardům přestal být vykreslován jako otázka narovnávání práv Romů/LGB-TQI+ lidí, ale jako konflikt, v němž šlo Čechům o národní suverenitu a identitu, tedy jako konflikt „my“ vs. „Západ“. Z této perspektivy byli Češi vykreslováni jako „normální lidé“, kteří používají „selský rozum“. Proti nim stojí Západ se svými „zdegenerovanými hodnotami“, označovanými jako „kulturním neomarxismus“.

Konkrétní dopady polarizace

Od roku 2015 čelilo Česko několika snahám o společenskou polarizaci. Kromě islámu se týkaly témat jako „gender“, „vakcíny“ nebo „uprchlíci z Ukrajiny“. Ve chvíli, kdy se vnímání nějakého tématu stane předmětem polarizace, má to negativní dopady na život lidí, o než se ve sporu jedná.

Učebnicovým příkladem jsou migranti ze Sýrie, Afghánistánu a jiných převážně muslimských zemí. Události poslední dekády ukázaly, že odmítání muslimů je tak silné, že nejsme ochotni přijmout ani děti z uprchlických táborů v Řecku. Podobný postoj byl zaznamenán v české společnosti vůči romským Ukrajincům. Přestože Češi masivně pomáhali při zvládnání migrace, v případě Romů převládaly předsudky, a to dokonce i v případě státních institucí. V Polsku lze ostatně rozdílné přístupy k různě vnímaným skupinám migrantů pozorovat v jednom čase: zatímco muslimové jsou už přes rok opakovaně navraceni zpět do Bělověžského pralesa na hranicích s Běloruskem, Ukrajinci jsou přátelsky přijímáni.

Dalším příkladem jsou LGBTQI+ lidé, feministky a obecně ženy, kteří se setkávají s diskriminačním chováním, obtěžováním, násilím a nenávislnými projevy. Jestli do roku 2013, kdy se v Evropě začínají vést tzv. kulturní války, bylo obecně přijímáno, že jdeme cestou k rovným příležitostem pro muže a ženy a k rostoucímu přijetí menšin a jejich práv obecně, něco zásadního se před deseti lety změnilo. Konsensus ohledně určujících hodnot lidských práv a jejich postupného naplňování byl postupně nahrazen představou, že lidská práva jsou jakousi výsadou menšin. V ní jsou práva menšin a žen vykreslována jako předmět činnosti zájmových skupin a jako vynucená agenda ze zahraničí, přičemž většinová společnost je běžně označována jako nějakým způsobem ohrožená. V důsledku se kolem lidskoprávních témat budují dva tábory: progresivní a konzervativní, a narovnávání práv

a ochrana menšin je debatována jako nepřátelské gesto vůči většině. Polarizace kolem genderu, islámu a „rasy“ tak omezuje vnímání lidských potřeb a rovnosti (práv) a pocit sounáležitosti, protože lidské osudy vepisuje do příběhu ohrožení a obrany.

Strategie 3D: Deeskalace, depolarizace, dialog

Opustíme „liberální“ poučování

Poukazovat na stereotypy a nesprávnost postojů, které v rámci kulturních sporů dehumanizují celé skupiny obyvatel, je důležité vůči institucím, které jsou zavázány ústavou a v ní ukotvenými lidskými právy. Argumentovat moralisticky vůči spoluobčanům nebo studentům ve třídě ale nefunguje minimálně ze tří důvodů.

Zaprvé, když se „poučující“ staví do soudící a nadřazené pozice („Nebud rasista!“, „Nebud islamofob!“), polarizaci pouze prohloubí. Lidé se totiž vlastnímu otheringu brání: pokud někoho označím negativně, a to z pozice, kterou vnímá jako paternalizující a nadřazenou (typicky učitel, Pražan, liberální argument), bude mít tento člověk tendenci se proti mně vymezovat.

Zadruhé, komunikace nefunguje přímo, ale na minimálně třech úrovních (lokuce/obsah, ilokuce/záměr, perlokuce/chování). Když se někdo vyjádří negativním způsobem třeba o muslimech nebo Romech, říká něco negativního na konto zmíněné skupiny, ale jeho vlastní záměr může být odlišný (urazit pražskou politiku) nebo se svým výrokem nějak chová, např. se brání, vykazuje jednotu se svým bezprostředním okolím, které má právě islamofobní náladu, vyjadřuje frustraci atd. Vzít někoho za slovo musíme, pokud přímo někoho uráží (např. v autobuse). Není nutné reagovat na to, co říká (např. na provokaci), ale spíše na to, jaký záměr či jakou potřebu vyjadřuje, stejně jako je dobré klidně říct, že na věc lze nahlížet i jinak.

Zatřetí, jako kritici stereotypů nemáme automaticky pravdu (máme tendenci nevidět reálné problémy s určitými postoji) a nejsme vždy koherentní (máme např. tendenci kritizovat slabšího a ne silného za to samé). Je nutné nahlédnout vlastní pozici i z pohledu toho, kdo i naše postoje vnímá skrze záměr nebo arogantní chování („Praha a láska musí zvítězit nad vsí a nenávistí“).

Proto musíme sami odstoupit od polarizujících forem jednání, i když chceme prosazovat univerzální normy.

Strategie 3D: deeskalace, depolarizace, dialog

① Deeskalace: „neber si to osobně“

Konflikty o morální témata (práva, normy, hodnoty, symboly) jsou silně antagonistické, protože zdánlivě neumožňují kompromis a vyjednávání: nelze slevit z práv ani z důstojnosti. V polarizujících konfliktech ale jde jen málokdy o samotné téma sporu, dotýkají se celé řady procesů s nimi spojenými.

Polarizující konflikty ve společnosti mají často následující strukturu: *vyjadřují jiné „potřeby“ než ty, které verbalizují, eskalují z různých důvodů a teprve v poslední řadě jsou důsledkem zásadních neshod v přístupu k zásadnímu tématu jako „rasa“, náboženství a gender.*

Představy o nebezpečí, které nesou představy spojené s pojmy jako „islám“, „gender“ a „nepřizpůsobiví“, se stávají předmětem sporů a silně ukotvených pozic v momentě, kdy má hodně lidí pocit, že symbolizují přístup státu či „elit“, který je znevýhodňuje či opomíjí. Jiným zase symbolizují oběti diskriminace. V samotných sporech ale často vyjadřujeme vlastní strach z negativních změn ve společnosti, ať už jde o pocit upozadění, či o strach z dehumanizování ve společnosti skrze hrubé a nepřátelské výroky. V první řadě tedy jde o to, jak skrze metody nenásilné komunikace vysledovat, co v neshodách můžeme vyjadřovat, a naučit se respektovat tyto různé postoje a pracovat s nimi přímo, ne skrze okliku kulturních válek (například dopady globalizace znevýhodňující určité regiony, profese, věkové a jiné skupiny; postavení školy, náboženství v měnící se společnosti; proměny očekávání mladších generací atd.)

K deeskalaci slouží:

- vcítění se do perspektivy jednotlivých aktérů a snaha porozumět (nikoliv však nezbytně souhlasit) jejich vnímání současnosti a jejich postavení,
- analýza samotné polarizace jako dynamiky, ve které nejde nutně o Romy, muslimy nebo feminismus, ale o vyjádření nesouhlasu a frustrace, či naopak o chladnou instrumentalizaci citlivého tématu ze strany populistů pro politické výhody,
- porozumění tomu, jakou roli v těchto konfliktech hrají média, a jak s tématem pracují.

② Depolarizace: „postav se nad věc“

Polarizace znamená situaci, kdy se zdánlivě formují dvě strany (my a oni, pro a proti) a kdy se jedna skupina formuje jako „druzí“ (othering). Ve většině sporů

neexistují dvě reálné znepřátelené skupiny, jakkoliv se to mohlo třeba během tzv. uprchlické krize v roce 2015 zdát, nebo jak se typicky jeví během prezidentských voleb. Zaprvé, jsou to polarizující aktéři (politika, média), kteří vynakládají úsilí, aby symbolicky zarámovali určitý spor jako střet dvou vzájemně se vylučujících názorů a jejich skupin, a to tím, že spor definují jako nesmiřitelný a „druhé“ jako hrozbu. Po momentech tzv. superpolarizace většinou následuje rozlišení pozic. Zadruhé, žádná strana není homogenní, neměnná a koherentní ve všech „neliberálních“ pozicích. Ve skutečnosti hrají různí více aktivní aktéři hru polarizace vůči tzv. bystanderům, terčům (druzí) a také vůči médiím a institucím, které polarizaci amplifikují a potvrzují.

Zatřetí, je třeba si uvědomit, že neshody jsou zdravé a normální. Co není dobré, jsou agresivní „války“, které z oponenta či člověka s jiným zájmem a zkušeností ve společnosti dělají nepřítele, tedy někoho, kdo nás ohrožuje. Tato proměna z neshody ve válku, či z plurality v polarizaci (my vs. oni) je patologická. Velmi často je ale buďto chvilková (dokud se nepromění) nebo vyvolávaná lidmi, co na ní mají zájem (typicky populisté před volbami, extrémisté), či těmi, co nešťastně tematizují nějakou potřebu.

Právě proto je zásadní pochopit dynamiku sporů a s ní i to, že nepřátelská polarizace není nevyhnutelná, ale do jisté míry umělá, a že místo „rozdmychávání“ lze tyto spory i mírnit a řešit. Když se ptáme, proč určití aktéři jednájí tak, jak jednájí („oběti“, účastníci, pomahači, odpůrci), lze identifikovat jak ty, kteří se sporu přímo účastní (jelikož v něm mají svůj přímý zájem), tak ty, kteří se na něm jej profilují, jakož i třeba instituce, ve kterých jsou určité praktiky různě nastavené (znevýhodňující určité lidi bez explicitní či chtěné diskriminace).

Zde je třeba zmínit i to, že ti, kdo zdánlivě stojí za právy obětí polarizace, nemusí nutně přispívat ke zmírnění sporů. Např. moralizující liberálové, kteří oponenty chápou jako rasisty, misogyny a islamofoby, k polarizaci přispívají už moralizujícím přístupem, podobně jako konspirátoři.

- porozumění vlastní pozicionalitě v rámci polarizačních sporů: co cítím, když se o tématu mluvím, a jakou roli v tom má moje vlastní postavení ve společnosti? Z čeho moje pocity pramení?

③ Dialog

Spory se upevňují tam, kde panuje nějaká neshoda spojená se zásadním společenským jevem: společenskou skutečnost vnímáme každý jinak díky naší

odlišné zkušenosti a myšlenkovém habitu (abychom neřekli vzdělanosti), ale používáme stejná slova.

Slovem „rasa“, gender či náboženství myslíme všichni něco podstatně jiného, odkazujeme však ke stejnému: tato slova potom produkují vlastní pole kontroverzí. Naše představy o „islámu“, „rase“ a „genderu“ odrážejí naše společenské postavení, naši ochotu ke společenské změně a také naši schopnost tyto pojmy chápat jinak než prvoplánovým způsobem.

- **Příklad 1:** Náš vztah k „islámu“ je nesen našim vztahem sekularizované společnosti k náboženství, které funguje jinak, než náboženství nedávných migrantů z tradiční společnosti; „gender“ je mnohoznačné slovo, jakož i pojem spojený s konstruktivistickou perspektivou společnosti; „rasa“ také není biologická danost, ale kategorie, do které se projektují mocenské vztahy ve společnosti.
- **Příklad 2:** Pro jedny „gender“ odkazuje na fundamentální (ale tuhou a pomalou) proměnlivost společenských rolí (rodinných, pracovních, autorit) a identit (sexuálních, vztahových, etnických a rasových), která nám umožňuje do jisté míry společnost pomalu reformovat např. administrativními změnami (skrže práva, odbourávání diskriminace, rovné platy, manželství). Pro druhé to samé slovo označuje nebezpečnou a cizí ideologii, která zahrnuje genderový voluntarismus (zítra si změním pohlaví).
- **Příklad 3:** Pro jedny je rasismus pouze morální kategorie (když odmítám státní pomoc „nepřízpůsobivým“, můžu mít přece romské sousedy a nejsem rasista) a pro druhé jakousi společenskou smlouvu, která skrže diskursivní, administrativní a ekonomické vztahy udržuje jednu skupinu v situaci podřazenosti.

Cílem dialogu je tedy nás vysunout z familiární sociální pozice a odhalit náš vlastní (u každého jiný) bias a předpojetí, a uvědomit si jak rozdílnost přístupů a pojetí, tak i naše osobní zakotvení ve společenských a mocenských vztazích. Jako městský člověk se zkušeností s menšinovostí či diskriminací (např. skrže cestování či biografii) budeme mít zcela jiný přístup k těmto tématům než člověk bez těchto zkušeností. Jako „vzdělaný“ či reflektivní člověk chápeme, že gender, „rasa“ a náboženství jsou komplexní kategorie a nelze je redukovat na jeden rys (šátek, dveře a dávky). Společenské vědy mohou tuto

komplexitu zprostředkovat. Cílem tedy je navnadit účastníky a účastnice k tomu, aby se tázali po obsahu a povaze pojmů, které strukturují naši společenskou zkušenost.

- pokus o přeložení debaty k tématům, na kterých je těžké se shodnout, dokud používáme pojmy, které každý chápeme jinak (rasismus, náboženství, gender)

Cílem cvičení je deescalovat a depolarizovat kontext, v něm se snažíme obhajovat zásadní pravidla demokratického soužití: důstojnost jednotlivce skrze univerzálně pojatá lidská práva a emancipaci.

Jsme v procesu rozšiřování společenského zájmu a uznání o dosud/stále marginalizované skupiny ve společnosti — ať již jsou to Romové, gender či uprchlíci, a také ženy a jejich autonomie.

6.4

Jak mluvíme o „rase“ a rasismu?

„Rasa“¹ je jedním z klíčových aspektů identity, které určují naše společenské postavení (společně s třídou, genderem, věkem, tělesnou způsobilostí, zdravotním stavem, etnicitou, občanstvím aj.). Sociální vědy s těmito aspekty zacházejí jako s analytickými nástroji, které pomáhají chápat povahu společenského uspořádání a rozkrývat společenské nerovnosti. Mnoha lidem se ale pojem „rasa“ příčí. Cožpak rozdělování lidí do různých „ras“ nebylo nutnou podmínkou útlaku některých „rasových“ skupin? Není už ten, kdo mluví o „rase“ rasistou?

Současné akademické bádání bere tyto obavy vážně. Bere také na vědomí, že i když jsme v Evropě udělali mnoho pro to, abychom „rasu“ vykárali z přijatelného slovníku, představy o „rasových“ rozdílech nikam nezmižely a dále se podílejí na zvýhodňování některých skupin na úkor druhých. Jinými slovy, právě proto, že se v současných společnostech „rasové“ dělení stále promítá do přístupu ke zdrojům a životním šancím, je třeba se jím zabývat. Jinak bude stěžejí možné tyto nespravedlivé nerovnosti překonat.

Protože byla „rasa“ ve svém biologickém pojetí vyvrácena, její funkci dnes převzaly jiné termíny jako „kultura“ nebo „etnicita“. Tyto pojmy se staly novým prostředkem definování vztahů mezi určitými společenskými skupinami na bázi údajně nezměnitelných rozdílů, které mají zakládat vztahy nadřazenosti a podřízenosti mezi těmito skupinami. Tyto rozdíly už však nejsou definovány biologicky, ale skrze odkazy na „hodnoty“, „normy“ či „mentalitu“, které jsou vykládány na způsob svěrací kazajky, z níž

člověk není s to uniknout. Bude tedy jednat pouze tak, jak to určitá kultura či mentalita předepisuje.

Specifický problém nastává tehdy, když je odmítání vidět „rasu“ využíváno jako vědomá strategie, jak společenské nerovnosti podle „rasového“ klíče zachovat. Tito lidé obviňují ty, kteří na „rasové“ nerovnosti a jejich nespravedlnost upozorňují, z diskriminace, ba přímo rasismu. Převrací tím původní význam v jeho pravý opak, čímž debatu o „rase“ a rasismu jen dál zatemňují. V Česku máme pro tuto strategii přiléhavá rčení: *zloděj křičí: chytte zloděje!*

Biologické chápání „rasy“ je v akademických kruzích považováno za pseudovědecké. Přesto v něj stále mnoho lidí věří. Vědci a vědkyně v případě tohoto rozporu poukazují na to, že „rasa“ není ani tak přírodním či přirozeným jevem, jako lidským výtvozem — společenským konstruktem.

Skutečnost, že „rasu“ vytvořili lidé za určitých historických okolností, lze ilustrovat například tím, že nikdy

nevznikla všeobecně přijímaná rasová klasifikace. Různí lidé v různém čase a na různých místech mluvili o existenci tří až šedesáti „lidských ras“, které navíc nebyly definovány pouze barvou kůže, typem vlasů nebo nosu, ale také geografickým původem, jazykem, národností či etnicitou nebo náboženstvím.

Druhým příkladem jsou posuny ve vnímání některých skupin. Například Irové byli dlouho Angličany a Američany původem z Anglie, Švédska či Německa vnímáni jako „nebíli“, o čemž svědčí třeba dobové karikatury zobrazující Iry jako opice. Postavení Židů v nacistickém Německu ilustruje případ upření příslušnosti k „bílé rase“. Mluvíme-li o „bílé rase“, je třeba barvu vnímat jako metaforu spíše než charakteristiku vnějších tělesných znaků (fenotyp). Ostatně stačí se podívat do zrcadla, barva kůže nikoho z nás opravdu není bílá.

Proč nikdy nevznikla jedna konečná klasifikace „ras“ a proč docházelo k posunům ve vnímání toho, kdo patří ke které „rase“, lze vysvětlit tím, že jejich primárním účelem bylo od počátku vytvoření systému, který některé skupiny označil za nadřazené a jiné za podřízené a tyto představy vplel do společenských vztahů. „Rasa“ není nástrojem poznávání reality, nýbrž mocenským nástrojem.

Systém nadvlády jedné skupiny nad druhou definovaný podle „rasového“ klíče, který slouží k zajištění různých výhod na základě vyvlastňování, vykořisťování nebo vyloučení z přístupu ke zdrojům a k jehož ospravedlnění jsou používány argumenty o nepřekonatelné nerovnosti mezi těmito skupinami, můžeme označit jako rasismus.

V moderní době získal největší vliv evropský rasismus, stavějící na nadřazenosti „bílé rasy“. V tomto systému je bílá spojována s pozitivními aspekty, zatímco černá je vnímána jako její negativní obraz. V dnešních evropských a amerických společnostech, jakož i v dalších zemích, kde je bělost považována za normu, nejsou lidé zvyklí o sobě přemýšlet jako o nositelích určitého typu „rasy“. Neuvědomují si, že jsou rasizováni — tedy ztotožňování s určitou „rasou“ —, stejně jako jsou rasizováni lidé jiné než bílé barvy kůže. To pak přispívá ke vzniku specifického pohledu na svět, který má tendenci vidět „rasu“ pouze u někoho a pouze ve smyslu něčeho „nenormálního“, tudíž „méněcenného“, a nikoliv jako něčeho, co jedny zvýhodňuje — třeba jenom tím, že je nikdo kvůli údajné „rasové“ příslušnosti nediskriminuje na pracovním trhu, vzdělávacím systému nebo v oblasti bydlení.

Shrme-li výše řečené, hlavním důvodem současného akademického zájmu o „rasu“ je, že přestože byla ve svém biologickém pojetí odborně vyvrácena, nespravedlivé společenské nerovnosti, které založila, stále přetrvávají. Pokud kategorii „rasy“ nevyužíváme jako analytický

nástroj, nemůžeme nespravedlivým společenským nerovnostem porozumět a tím pádem je ani překonat. Součástí analýzy „rasových“ nerovností je rozlišení tří úrovní či forem rasismu:

- **Individuální rasismus** odpovídá patrně nejrozšířenějšímu chápání rasismu. Jedná se o diskriminační jednání, které vyplývá z předsudků, tj. negativního postoje vůči lidem na základě jejich členství v určité společenské skupině, o které má nositel tohoto postoje zkreslené a zavádějící informace. O takových informacích hovoříme jako o stereotypech. Předsudky a stereotypy mohou být výsledkem osobní zkušenosti s určitými lidmi, která byla nesprávně zobecněna na celou skupinu. Většinou však takové zkušenosti předcházejí; předsudky a stereotypy si osvojujeme v rámci běžné socializace, přejímáme je od rodičů, přátel, z médií atd., a to často neuvědomovaně. Interpersonální rasismus se může projevovat různými způsoby, od násilného jednání (fyzické a slovní útoky, zesměšňování) a odmítnutí poskytnout nějakou službu (nepřijetí do práce, nepřijetí žádosti na úřadu, neobsloužení v baru) po zaujímání paternalistického přístupu (zacházení jako s dítětem, ponižující poučování) či cílené vyhýbání se kontaktu s členem rasizované skupiny (odstěhování se ze čtvrti, přehlášení dětí do jiné školy, přechod na druhou stranu ulice...).
- **Institucionální rasismus** je věcí politik, zákonů a administrativních opatření, které nerovně dopadají na různě rasizované společenské skupiny. Samozřejmě i v tomto případě jsou politiky, zákony a opatření v konečném důsledku dílem jednotlivých osob, nicméně jejich institucionalizovaná povaha z nich dělá něco víc. Zásadní je, že instituce mohou diskriminovat na základě „rasy“ přímo i nepřímo. Přímá diskriminace je definována předsudečným úmyslem; činnost institucí přímo sleduje zvýhodnění jedné skupiny na úkor druhé. Naproti tomu nepřímá diskriminace není nutně úmyslná. K tomu, abychom nějakou praxi či označili za rasistickou, stačí „pouhé“ odhalení nerovnoměrných dopadů, které pomáhají upevňovat nerovné mocenské vztahy mezi rasizovanými skupinami. Činnost institucí (vláda, ministerstvo, správa uprchlických zařízení, policie atd.) lze tedy považovat za rasistickou tehdy, pokud ve výsledku zvýhodňuje jednu skupinu na úkor druhé. Jako příklad nepřímé institucionální diskriminace lze uvést policejní praxi, kdy jsou častěji kontrolováni a zastavováni příslušníci jedné skupiny než druhé. Jiným opatřením může být požadavek, aby zaměstnanci nenosili na hlavě

pokrývku hlavy, což znevýhodňuje např. Sikhy nebo Židy. Nerovně může dopadat také požadavek pronajímatelů týkající se počtu dětí, které lze v jimi pronájemném bytě ubytovat, pokud některé skupiny mají průměrně větší počet dětí než jiné. Na druhé straně, pokud praktiky směřují k odstranění „rasového“ zvýhodnění jedné skupiny na úkor druhé, o rasismu zde mluvit nelze. Rasistickou taková činnost není tehdy, má-li zvýhodnění jedné skupiny na úkor druhých odstranit. Záleží na tom, zda praktiky rasistický systém podporují nebo jej naopak nabourávají.

- **Strukturální rasismus** bývá někdy zaměňován s institucionálním rasismem, protože shodně ukazují za horizont kontaktu dvou jedinců z různě rasizovaných skupin. Hlavní rozdíl můžeme spatřovat v tom, že ve strukturálním rasismu již nejde ani tak o fungování určitých institucí, jako spíše o nerovně rozdělení zdrojů a příležitostí mezi různými společenskými skupinami. Strukturou, o kterou se ve strukturálním rasismu jedná, je tedy společenská struktura. Jde o to, kdo v ní zaujímá jakou pozici a jak se to projevuje v jeho přístupu ke zdrojům a životním šancím. Je-li společnost uspořádána tak, že některá rasizovaná skupina má k dispozici více zdrojů a příležitostí oproti jiné rasizované skupině, hovoříme o strukturálním rasismu. Například u evropských Romů je zdokumentováno jejich znevýhodnění v oblasti příjmu a majetku, vzdělání, přístupu k bydlení, zdraví a zkušeností s diskriminací a předsudečnými útoky. To znamená, že pokud se narodíte do romské rodiny, již tento samotný fakt zvyšuje pravděpodobnost, že vaši rodiče budou vydělávat méně než průměrní neromští rodiče, že vaše domácnost bude mít menší majetek než průměrná neromská domácnost atd. Jedná se o rozdíly statistické, které určují, s jak velkým znevýhodněním se kdo bude potýkat na základě příslušnosti k určité rasizované skupině. Kde se tato nerovnost vzala? Byla historicky vytvořena předchozí diskriminační činností jednotlivců a institucí. I kdyby tak individuální a institucionální rasismy přestaly zničehonic dnes existovat, vliv z minulosti nashromážděného znevýhodnění bude stále ve společenské struktuře nějakou dobu patrný.

Představená typologie do jisté míry pomáhá osvětlit časté nedorozumění, k nimž ve veřejných debatách o rasismu dochází. Chápeme-li rasismus jako ne nutně zamýšlený důsledek fungování institucí a historicky utvářené společenské struktury, překonáváme tím chápání rasismu jako jednání, kterého se dopouštějí pouze nemorální, neznalí či extremističtí jedinci. Ostatně toto pojetí

je problematické již na úrovni interpersonálního rasismu. Předsudky o Romech jsou v evropských společnostech kulturní normou, osvojujeme si je často nevědomky během naší socializace v těchto společnostech, a tak nás tyto předsudky mohou ovlivňovat, aniž bychom si to uvědomovali. To však neznamená, že bychom nebyli za své předsudečné jednání vůbec odpovědní. Součástí kultury naší společnosti je také povědomí o existenci protiromského rasismu a jeho negativních dopadů na ty, kteří jsou rasizováni jako nebílí. Pokud se toto poznání rozhodneme ignorovat nebo nevyužívat, činí nás to spoluzodpovědnými za útlak skupin rasizovaných do podřadné pozice.

Závěrem, výše bylo uvedeno, že „rasové“ rozdíly jsou jen jedním z momentů společenského uspořádání. Postavení jednotlivce ve společnosti je vždy utvářeno mnoha různými společenskými rozdíly. V některých případech může být člověk součástí nadřazené skupiny, v jiných zase podřízené. Člověk může být bohatý a zároveň znevýhodněný například způsobem své rasizace. Společenské postavení jednotlivců je tak vždy třeba chápat jako komplexní fenomén.

7

Slovník
pojmu

Aktér

Jako aktéry chápeme jakékoli subjekty, které jsou schopny samostatného konání a jednání k naplňování (svých) zájmů. Typickým aktérem na politické úrovni jsou politické strany a hnutí, veřejné instituce, média, ale i soukromé subjekty, církve, firmy, neformální občanské organizace atd.

Bias

Bias (předpojatost či zkreslení) označuje soubor našich (částečně) nevědomých postojů, předporozumění a nereflktovaných přesvědčení, který ovlivňuje naše postoje a vnímání světa.

Emancipace

Emancipací je proces osvobozování: nabourávání zažitých představ o sociálním řádu a hierarchiích, narovnávání práv — nejen formálně, ale i ve skutečnosti. Nejvýraznější boje 20. století za emancipaci proběhly a stále probíhají v oblasti postavení žen ve společnosti nebo postavení afroamerického obyvatelstva v USA, o emancipaci však usilují i další skupiny — např. lidé žijící s postižením, lidé s duševním onemocněním a další stigmatizované a marginalizované skupiny.

Gender

Termín gender popisuje společenské role a očekávání, normy a vzorce chování, které jsou připisovány ženám a mužům, a které spoluvytvářejí společenskou hierarchii. Tímto termínem může být myšlen také soubor individuálních projevů, který zahrnuje sexuální orientaci, vyjádření a identitu.

Globalizace

Globalizace je postupný proces, při kterém dochází k propojování a integraci světa na rovině ekonomické, politické, kulturní a sociální. Znamená to také, že jsme konfrontováni a ovlivňováni myšlenkami a idejemi, které vychází z jiného geopolitického (sociálního, kulturního a historického) prostředí.

Islamofobie

Islamofobie označuje souhrn postojů a projevů, které vyjadřují nadřazenost nebo až nenávislný postoj vůči muslimům. Islamofobie souvisí s diskriminací, xenofobií a rasismem.

Istanbulská úmluva

Celým názvem Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí je mezinárodní smlouva přijatá v roce 2011. K tomu, aby byla závazná na úrovni jednotlivých států, je třeba ji ratifikovat. V Česku k této ratifikaci zatím nedošlo. Úmluva zahrnuje legislativní kroky, opatření a nástroje vedoucí k odstraňování násilí na ženách a domácího násilí. Jde např. o podporu obětí, zvyšování informovanosti, dostupnost pomoci nebo práci s násilnými osobami. Z pohledu úmluvy není násilí na ženách a domácí násilí selháním jednotlivých osob, ale systémový problém, který pramení ze společenských nerovností mezi pohlavími a diskriminace.

Kulturní / sociální kapitál

Kromě kapitálu ekonomického disponuje každý člověk kapitálem, jež spočívá zejména v tom, co víme a umíme (v případě kulturního kapitálu), a v tom, koho známe (sociální kapitál). Sociální a kulturní kapitál do značné míry podmiňují naši sociální mobilitu.

Lobbování

Lobbování je takové jednání nebo činnost, která chce docílit změny v rozhodnutích vlády nebo jiných rozhodovacích orgánů ve prospěch toho, kdo lobbování provádí. Tím může být organizace, uskupení, firma nebo jednotlivec. V demokratických společnostech je lobbování obvyklou praxí.

Liberál

Za liberální v českém prostředí označujeme tu část politického spektra nebo voličů, která obhajuje hodnoty liberální demokracie, svou hodnotovou orientací se spíše přiklání hodnotám tradičně chápaným jako „západním“ a tíhne k progresivnějším názorům.

Marginalizovaná skupina / menšina

Jako marginalizované označujeme ty skupiny, které jsou systémově (strukturálně a legislativně) znevýhodňovány, a jejich práva, nároky nebo potřeby nejsou brány vážně nebo nejsou zohledňovány — často proto, že jejich hlas není dostatečně reprezentován nebo je vnímán jako minoritní. Pojem „menšina“ bývá často používán v českém prostředí tak, že vytváří dojem, že lze všechny lidi jednoduše rozdělit do většiny a menšiny. Tak tomu ale není. Všichni sdílíme charakteristiky (pohlaví, sexuální orientaci, zdravotní

či tělesný stav, etnicitu, občanství aj.), které z nás mohou činit v některých případech většinu, a v jiných menšinu.

Misogynie

Jedná se o taková osobní přesvědčení, systémová opatření nebo chování, která vedou ke zhoršení postavení žen ve společnosti, k jejich diskriminaci, přímo ohrožují jejich well-being, nebo dokonce zdraví a životy.

Moc

Moc je schopnost ovlivňovat lidi, situace, věci nebo události. V daném kontextu chápeme moc obecně jako schopnosti lidí něco měnit či ovlivňovat. Moc se může uplatňovat v různých oblastech (např. politická moc, ekonomická moc, sociální nebo psychologická moc). S mocí také úzce souvisí vliv, který chápeme jako schopnost jedince nebo skupiny prosadit svou vůli. Síla vlivu se přímo odvíjí od množství moci a schopnosti ji použít.

Othering (zjinačování)

Othering je ve společnostech běžný proces, během něhož dochází k rozdělování lidí na my vs. oni. Klíčovou roli zde hraje tzv. rámování, kdy jsou cizí skupině připsovány určité charakteristiky, zpravidla protikladné charakteristikám skupiny naší. Podílí se na tom nejen konkrétní lidé, ale také mediální a kulturní produkce a různá politická a administrativní rozhodnutí. Se sebe-pochopením jedné skupiny se typicky pojí odmítání rysů skupiny druhé, respektive vytváří se představy nadřazenosti a podřízenosti, či přímo podřadnosti: např. bílý vs. černý, zodpovědný vs. nepřizpůsobivý, civilizovaný vs. nemoderní atd. K otheringu patří především připsování určitých vlastností na základě stereotypů o skupině lidí, ale také vytváření morální paniky a pocitu ohrožení různými negativně rámovanými skupinami.

Pozicionalita

Pozicionalita je sociálně-vědní koncept, který říká, že způsob a produkce poznání a nauky o světě je vždy ovlivněn naší pozicí ve společnosti. Naše pohlaví, sexualita, věk, etnická příslušnost, kulturní zázemí i ekonomický status jsou všechno proměnné, které determinují, jaké zkušenosti se světem máme, s čím jsme se na základě naší žité zkušenosti setkali nebo naopak nesetkali, a tedy i jak svět interpretujeme. Reflexe pozicionality je důležitá při výzkumech a v dalších oblastech vědy a vzdělávání, ale i v běžném životě.

Privilegium (výsada)

Privilegium značí možnost jednotlivce či skupiny participovat na statcích, službách či hodnotách, z jejichž užívání jsou ostatní vyloučeni. Existence privilegií obecně souvisí s nedostatkostí žádaných statků ve světě, jehož zdroje jsou omezeny. Kromě toho existují sociální mechanismy, které dokáží vydělit z populace privilegovanou část umělým způsobem. Je tomu tak proto, že pouhá participace na privilegiích je považována za hodnotu samu o sobě. Distribuce privilegií je ve všech společnostech funkcí distribuce moci, která ovšem mívá různou podobu. Nejrozšířenější mechanismus distribuce privilegií je založen na moci institucionalizované do podoby úřední pozice a na moci institucionalizované do podoby soukromého vlastnictví. Oba hlavní zdroje privilegií se mohou mnoha způsoby kombinovat. Privilegizace má tendenci stávat se dědičnou. To bývá pravidelně zdrojem napětí, neboť dědičnost privilegií neimplikuje dědičnost schopností. V posledních letech budí stále větší pozornost faktická privilegizace populace vyspělých zemí ve srovnání s životními podmínkami převážné většiny světové populace. Tato forma zděděné privilegizace zatlačuje svým významem do pozadí distribuci privilegií v rámci jednotlivých společností.

Polarizace

Polarizace označuje proces, při kterém dochází k ostrému vymezení se vůči ostatním skupinám v rámci jedné společnosti do takové míry, kdy se jedna skupina cítí být naprosto oddělena od členů skupin ostatních — typicky jsou to kulturní, ekonomická, náboženská nebo politická východiska, která způsobují toto rozdělení. Důsledkem polarizace je zvyšování napětí ve společnosti, narušení sociálních vazeb a soudržnosti.

Rámování

Teorie rámování vychází z poznání, že způsob, jakým nám jsou sdělovány informace (neboli jak jsou rámovány) významně ovlivňuje naši percepci daného sdělení a naši interpretaci. Typicky lze sledovat v médiích, jak ty samé události mohou být zasazeny do různých rámců, což pak zásadním způsobem proměňuje, jak budou tyto zprávy přijaty a jak na ně budeme reagovat.

Rasismus

Rasismus je systém nadvlády jedné skupiny nad ostatními na základě „rasového“ klíče, který se projevuje jejich

vyvlastňováním, vykořisťováním, vyloučením z přístupu k materiálním a nemateriálním zdrojům a službám či omezením takového přístupu. Základem rasismu jakožto společenského systému je rasizace, tj. proces, jímž dochází k rozdělování lidí do hierarchicky uspořádaných skupin, tj. „ras“. „Rasa“ je společenským konstruktem, který nemá oporu v biologii. Genetici potvrdili, že existuje pouze jedna lidská rasa. Součástí vytváření kategorie „rasy“ je představa o nadřazenosti a podřazenosti různých „ras“. Tato představa potom slouží k ospravedlnění rasistického systému jakožto „přirozeného“ stavu věcí.

Systémové / strukturální nerovnosti

Jedná se o nerovnosti a znevýhodnění, které nejsou výsledkem dispozic jednotlivce, ale jsou výsledkem fungování společenského systému. Ten tyto nerovnosti může přímo produkovat a dále reprodukovat prostřednictvím svých struktur a institucí. Typickým příkladem systémových nerovností jsou ty ve vzdělávání, kdy dochází k reprodukování vzdělanostních nerovností — děti rodičů s nižším vzděláním mají nižší šanci, že dosáhnou vyššího vzdělání. Zároveň je tento proces posilován segregovacími praktikami na základě etnické identity. Ať už jde o neopodstatněné přeřazování do speciálních škol, nebo o vytváření segregovaných škol, část žactva je vyčleňována z mainstreamového vzdělávání.

Třída

Třída je sociální skupina definovaná typicky příjmem nebo bohatstvím jedince či domácnosti. S ekonomickým postavením jde ruku v ruce odlišná podoba kulturního kapitálu. Obojí přispívá k utváření našeho postavení ve společnosti. Třídní status odkazuje k prostředí, do kterého se rodíme, a jako takové má dopad na naše životní volby a do velké míry předurčuje, jak se náš život bude vyvíjet.

Autorský tým

Václav Walach působí na Katedře politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a na katedře antropologie Západočeské univerzity v Plzni. Zabývá se teorií a praxí bezpečnosti, kriminalitou a její kontrolou a marginalizací Romů. Teoreticky vychází zejména z kritických bezpečnostních studií, kulturní a narativní kriminologie a sociální teorie Pierra Bourdieu. V posledních deseti letech provedl několik výzkumných projektů zaměřených na zkušenosti chudých Romů v segregovaných městských oblastech. Výstupy jeho výzkumné práce byly publikovány v předních akademických časopisech, vydávaných v Česku i zahraničí. Vedle svých akademických úvazků působí v obecně prospěšné společnosti In IUSTITIA, která se zabývá problematikou předsudečného násilí. Zatím poslední projekt se zaměřuje na souvislost mezi tímto násilím a zdravotním postižením.

Zora Hesová se zabývá moderním islámem a rolí náboženství v politice. Působí na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, předtím vedla mezinárodní projekty Asociace pro mezinárodní otázky (AMO) v Egyptě. Studovala v jižní Francii, v Berlíně a v Sarajevu. V posledních letech zkoumá islámské instituce na Balkáně a kulturní války ve střední Evropě.

Eva Svatoňová získala doktorský titul na Katedře globálních studií na univerzitě v Aarhusu. Ve své dizertační práci se zabývala vývojem a současnými podobami českého anti-feminismu. Od roku 2022 působí jako postdoktorandka na Katedře politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a na Katedře sociologie Fakulty sociálních věd v Kodani. Ve své práci vychází především z teorie sociálních hnutí, diskurzivní teorie a sociokulturních přístupů, a věnuje se především studiu krajní pravice, populismu a kulturních válek. Svou práci publikovala v několika zahraničních časopisech a kolektivních monografiích.

Kateřina Kilianová se dlouhodobě věnuje lidskoprávním a globálním tématům, zejména migraci a feminismu, a neformálnímu vzdělávání. Její přístup je holisticky orientovaný.

Anna Demčuk vystudovala magisterský studijní program Mezinárodní vztahy na Masarykově univerzitě v Brně. Už od dob svého studia se zajímala o alternativní způsoby a metody vzdělávání. Absolvovala několik kurzů, které se věnovaly vzdělávání: Kritické myšlení pro pedagogy, Základy nenásilné komunikace, Nenásilná komunikace ve školní třídě, Vedení reflexí a jiné.

Momentálně působí v neziskové organizaci NESEHNUTÍ, kde se věnuje přímé práci se zranitelnými skupinami (zejména s uprchlíky a migranty) a také vzdělávání. Vyvíjí a lektoruje vzdělávací programy zaměřené na práci s náročnými tématy, uvědomění si své pozice ve světě a aktivní sociální změnu. Je družstevnice a aktivistka.